

Balogh Péter

A TÉRBELI ELKÜLÖNÜLÉS ÉS A TÁRSADALMI RÉTEGZŐDÉS VIZSGÁLATA SZEGEDEN (2006)

BEVEZETÉS

Tanulmányomban Szegedi város társadalmának területi szegregációjának vizsgálatára teszek kísérletet. A kérdésfelvetést az indukálta, hogy a terepszemle, a terep bejárása során nagy változatosságot, sokszor kirívó különbségeket tapasztaltam a város egyes részeinek társadalmi összetételét illetően, és ez indított annak megvizsgálására, hogy területrészenként milyen különbségek tapasztalhatók. Azt szeretném megtudni, hogy feltárható-e a matematikai statisztika eszközeivel a fenti jelenség, vagyis adatelemzési módszerek használatával elkülöníthetőek-e Szeged városának olyan területei, amelyeken eltérő társadalmi összetételű népesség él.

ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

A térbeli elkülönülés, a lakosság szegregációjának feltárásában, az ahhoz szükséges információk beszerzésében egyrészt alkalmaztam a kvalitatív társadalomtudományi kutatási módszerek közül a résztvevő megfigyelést. Ennek a módszernek a használata során a kutató maga megy ki a vizsgálat tárgyát képező területre, és az ott szerzett információkat, tapasztalatokat pontosan rögzítve, lejegyezve, majd pedig azokat kielemezve von le következtetéseket. A módszert sokáig elsősorban a kulturális antropológiában és az etnográfiaiban használták (Geertz, 1988.), azonban az utóbbi időben egyre inkább elterjedőben van a szociológiában is, különös tekintettel a településkutatásra (Letenyei, 2005.).

Elsősorban preteszt jelleggel alkalmaztam a kutatás során a résztvevő megfigyelést: a kutatási terep; a város bejárásával, közvetlen megfigyelés révén fogalmaztam meg a problémát, a vizsgálandó jelenséget. Legfőképpen pedig arra használtam ezt a módszert, hogy a terepbejárás során lehatároljam azokat a térbeli egységeket, amelyek a város területének gyűrűkre való felosztásakor eltérő jellegűt mutatnak, s a későbbi adatelemzéskor külön részként kezelhetők.

A dolgozat túlnyomó, domináns részét azonban a társadalmi rétegek térbeli elkülönülésének kvantitatív elemzési módszerrel történő vizsgálata teszi ki, ugyanis már meglévő szociológiai kutatás adatainak statisztikai elemzését végzem el: a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológia Tanszékének 2003-ban végzett Szeged Studies 2003 nevet viselő reprezentatív kérdőíves felmérése során gyűjtött adatbázist használom.

A FELHASZNÁLT KUTATÁS ADATVÉTELI RENDSZERÉNEK METODOLÓGIÁJA¹³

A Szegedi Egyetem Szociológia Tanszéke által végzett adatfelvétel kérdezőbiztosok alkalmazásával nagymintán készült standard strukturált kérdőíves felmérés.

A kutatás megfelelő nagyságú mintáját a Központi Nyilvántartó és Választási Hivatal adatbázisából szisztematikus véletlen mintavételi eljárással vett módszerrel állítják össze, vagyis érvényesül az az elhanyagolhatatlan elv, hogy az alappopuláció minden egyes elemének, kutatási egységének azonos esélye van a mintába kerülésre (Babbie, 1996.). Ily módon áll elő a kb. 2400 fős csökkenő minta, mely az alapsokaságot, vagyis Szeged város lakosságát életkor, nem, iskolai végzettség szempontjából reprezentálja. Jelen kutatás esetében a minta elemszáma 1158 fő.

Az adatfelvétel jellege szempontjából a kutatás kérdezőbiztosok által nagy mintán végzett személyes lekérdezés. A kérdőívek összegyűjtését kellően felkészített kérdezőbiztosok végezték oly módon, hogy a személyes megkeresést megelőzően minden kérdezett postai úton kapott értesítést a mintába kerüléséről és felkérést a segítőkész közreműködésre. A tapasztalatok szerint ez jelentős mértékben csökkenti az elutasítást és a válaszmegtagadást. A kutatás-

¹³ Forrás: http://www.arts.u-szeged.hu/socio/szeged_stud.htm#_Toc29901764

ban résztvevő minden kérdezőbiztos munkáját a TÁRKI képzett ellenőrei szondázták szűrőpróbaszerűen a megkérdezett személyek felkeresése révén.

A felvett adatok rögzítése SPSS Data Entry rögzítő szoftver használatával történt, mely programcsomag lehetőséget biztosít arra, hogy logikai kontrollokat építsenek be a rögzítőfile-ba, valamint hogy megakadályozzák az extrém értékek rögzítését, ezáltal is csökkentve az adatbevitel közbeni hibák előfordulásának lehetőségét, a félrekódolás veszélyét, csökkentve így a nem mintavételből származó hiba mértékét. Végül a rögzített kérdőívek adatait tartalmazó file-okat tisztították, ellenőrizték, majd pedig az egyesítést követően előállt az elemzésre alkalmas, tisztított adatbázis.

Az ily módon létrejött adatbázisnak egyes változóit, illetve az azokból előállított újabb változókat felhasználva tesztek kísérletet a társadalmi szegregáció jelenségének vizsgálatára. Az adatelemzés során az SPSS statisztikai elemző programot használva egyes változók (egy főre eső havi jövedelem, életkor, iskolai végzettség, foglalkozási kategória) vizsgálata révén igyekszem feltárni, hogy van-e különbség felvett értékeik területi eloszlásában. A változók eloszlását, a döntési szintek meghatározását és a hipotézisek tesztelését matematikai-statisztikai módszerekkel végzem el, illetve támasztom alá (Székelyi – Barna, 2003.).

AZ AGGREGÁLT VÁLTOZÓK BEMUTATÁSA, MAGYARÁZATA

A kutatás során vizsgált változók bizonyos része az adatbázisbeli, kérdőívbeli nyers formájában nem volt alkalmas és célravezető az elemzésre, ezért némely esetben több változó által hordozott információ egy változóba való aggregálására került sor.

Az egyik ilyen mesterségesen generált változó az egy főre eső havi jövedelem, amelynek esetében a család összes havi jövedelméből és az ebből az összegből megélni kényszerülő családtagok számából lett kiszámítva egy külön változó.

A teszteléshez használt egyik csoportosító változó – a város öt koncentrikus gyűrűje – szintén egy másik, más formában már az adatbázisban szereplő változó értékeinek újrakódolt variánsa. Itt a lekérdezett kérdőívekhez, esetekhez tartozó címekben szereplő utcaneveket csoportosítottam a térképen való eloszlásuk szerint oly módon, hogy az öt csoport öt elkülönülő területi egységet, gyűrűt alkosson.

A másik területi csoportosító változó a választókerületi kódokat tartalmazza, melyet az elemzés során használok egyrészt az adatbázisban közvetlenül készen kapott formában, valamint aggregált, újrakódolt változatán is végzek összehasonlításokat.

A vizsgálat során a lakóépület jellege is szerepet kap, amiről annak köszönhetően áll rendelkezésre információ, hogy a felmérést végző kérdezőbiztosoknak a kérdőív felvételét követően regisztrálniuk kellett, hogy milyen típusú lakóépületben él a válaszadó.

A fenti területi felosztást tartalmazó változók szerinti csoportosítás szükségszerűen azzal a következménnyel jár, hogy olyan kategóriák jönnek létre, amelyekben az elemszám lényegesen lecsökken és/vagy kiegyenlítetlenné válik, amit mindvégig szem előtt kell tartani és figyelembe kell venni a vizsgálati eredmények értékelése során.

A lakosság társadalmi összetételének leírására a kérdezettek nemét, életkorát, a befejezett legmagasabb iskolai végzettségét, foglalkozási státusát, és a roma származást tartalmazó változókat használok olyan formában, ahogyan azok az adatbázisban szerepelnek. A kérdezett roma származásáról annak révén áll rendelkezésre információ, hogy a kérdőív lekérdezésének befejeztével a kérdezőbiztosnak kellett jelölnie, hogy véleménye szerint a kérdezett roma származású volt-e, vagy sem. Abban az esetben, ha a kérdezőbiztos nem tudta eldönteni, akkor ezt az információt is lehetősége volt rögzíteni.

HIPOTÉZISEK

Az adatelemzés során arra keresem a választ, hogy kimutatható-e a város népességének valamilyen mértékű szegregációja, térbeli elkülönülése, így a felállított hipotézisek ezzel kapcsolatban fogalmaznak meg állításokat a terepbejárás során tapasztaltak, valamint a dolgozat elméleti áttekintésében ismertett paradigmák; a városok társadalmát vizsgáló és leíró elméleti elképzelések alapján (Moksony, 1999.).

Mindenek előtt azt feltételezem, hogy a nagyváros egyes térbeli-fizikai egységei bizonyos mértékben társadalmi egységek is egyben, melyekben a lakóné-

pesség összetétele eltérő egyes, a társadalmi rétegződést befolyásoló tényezők tekintetében. Úgy vélem, a térbeli elkülönülés a különféle társadalmi kategóriák (nem, életkor, iskolai végzettség, foglalkozás) előfordulásának területi mintázottságában megjelenik. Egyszóval tehát feltételezem, hogy a népesség összetételének térbeli eloszlása nem egyenletes.

Úgy gondolom továbbá, hogy az esetlegesen egy-egy társadalmi jellemző szempontjából megfigyelhető térbeli elkülönülés további jellemzők tekintetében is eltéréseket okoz, vagyis az egyes rétegződést befolyásoló tényezők területi mintázottsága oly módon valósul meg, hogy egyes területeken magasabb társadalmi státusú rétegek élnek, a város más övezeteiben pedig a kevésbé előnyös jellemzőkkel bíró népesség tömörül. Vélelmezem tehát nem csupán a szegregáció jelenlétét, hanem annak mintázottságát is.

Elképzelésem szerint a lakóépület jellege is hatással van, esetlegesen jelentős mértékben befolyásolhatja az adott területen élő lakosság térbeli szegregációjának alakulását. Ezért azt feltételezem, hogy az egyes lakástípusok térbeli eloszlásának eltérései jelentős szereppel bírnak a térbeli elkülönülés kialakulásában, sőt esetlegesen maga a térbeli szegregáció az eltérő jellegű lakóépületek révén valósulhat meg.

A VÁROS TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE

Az alábbiakban leíró jelleggel bemutatásra kerülnek a vizsgált minta egyes társadalmi rétegződést meghatározó jellemzőinek, jelzőszámainak megoszlásai, utalva egyben a közöttük tapasztalható összefüggésekre, együttjárásokra.

Nem és életkor: Az 1158 megkérdezett közül a válaszadóknak több mint fele (57,2%) nő, és 42,8% férfi. A két nem átlagéletkorában nincs lényeges eltérés: a nők átlagéletkora valamivel alacsonyabb; 43,8 év, a férfiaké 44,23 év, míg a teljes minta átlagéletkora 44 év. A befejezett legmagasabb iskolai végzettség tekintetében olyan irányú összefüggés fogalmazható meg nemek szerint, hogy a férfiak körében nagyobb arányban fordulnak elő a szakmunkás végzettséggel rendelkezők, a nők esetében pedig magasabb az érettségizettek aránya. Ugyancsak a nőknek nagyobb

része rendelkezik főiskolai diplomával, felsőfokú technikummal, s a férfiak közül valamivel többnek van egyetemi végzettsége. Szintén a férfiak körében található több önálló, vezető beosztású és szakmunkás, a nők körében viszont többen vannak a diplomához kötött vagy egyéb szellemi munkát végzők, de a betanított munkások is. A férfiak (48724 forint) és a nők (51949 forint) egy főre eső havi jövedelme között nem mutatható ki statisztikailag jelentősnek minősülő különbség.

Befejezett legmagasabb iskolai végzettség: Elhanyagolható számban – kettő fő megkérdezett esetében – nincs információ az iskolai végzettségről. A minta legnagyobb része; egy ötöde szakközépiskolai érettségivel, 18% szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezik. 17% szerzett főiskolai diplomát vagy felsőfokú technikumot, 15% gimnáziumi érettségit, 12,5% egyetemi diplomát. 12,2% rendelkezik nyolc általános iskolai osztállyal, 3,4% szakiskolával, és 1,3% kevesebb mint nyolc általános iskolai végzettséggel. Az iskolai végzettség és a foglalkozás, beosztás között meglehetősen egyértelmű összefüggés mutatható ki a megfigyelési egységek eloszlásának tendenciájában. A megkérdezettek átlagéletkora iskolai végzettségük növekedésével fokozatosan csökken. Az egy főre eső havi jövedelem hasonlóan egyenletesnek mondható mintát követve nő; némi törés a szakiskolát és a szakmunkásképzőt végzetek esetében figyelhető meg, mivel itt a jövedelem az előző, a nyolc általános iskolai osztályt végzetek 43251 forintjához képest 42008 illetve 40624 forintra csökken. A tendenciát figyelembe véve azonban elmondható, hogy a jövedelem összhangban van a befejezett iskolai végzettséggel, bizonyos értelemben leképezi azt, s szignifikáns különbségeket mutat (egyszempontos varianciaanalízis, a statisztika értéke $F=12,136$; $\alpha=0,05$; $\text{sig}=0,000$). A roma származásúak aránya a nyolc osztálynál kevesebb iskolai végzettséggel rendelkezők között lényegesen magasabb.

Foglalkozás, beosztás: A megkérdezettek 11,7%-áról nem áll rendelkezésre a foglalkozási, beosztási státusával kapcsolatos információ, a fennmaradó 1023 főnek (88,3%) legnagyobb része (21,1%) egyéb szellemi, egy ötöde pedig szakmunkás. 15,5% diplomához kötött szellemi munkát végez, 9,5% betanított munkás, valamint 7,9% középszintű vezető. Az önálló szolgáltatók aránya 3,8%, a szakképzetleneké ugyanennyi (3,7%), a fennmaradó foglalkozási rétegek három százalék körüli vagy az alatti arányban fordulnak elő. A legmagasabb egy főre eső havi jövedelemmel (65000 forint körüli) a diplomához kötött szellemi munkát végzők és a szellemi szabadfoglalkozásúak rendelkeznek,

azonban a segéd munkások (60398 forint) sem maradnak le lényegesen. A legalacsonyabb, 39000 forint alatti egy főre eső havi jövedelmet a betanított munkások realizálják. Akárcsak az előbbi iskolai végzettség esetében, a foglalkozási státusról is elmondható, hogy lényeges különbségek vannak az egyes kategóriák által megszerzett jövedelem tekintetében, az egy főre eső havi jövedelem tehát olyan jellemzőnek mutatkozik, amely jól tükrözi mind az iskolai végzettség, mind pedig a foglalkozási státus szerint elfoglalt helyzetet.

Roma származás: A kérdezőbiztosok megítélése szerint a megkérdezetteknek csupán 1,2%-a; 14 személy roma származású, 97,7% nem az, és 13 főről nem tudták megítélni, hogy roma-e avagy sem. A nem roma származásúak körében magasabb az egy főre eső havi jövedelem (50887 forint), a romáknak átlagosan 43777 forint, s a legalacsonyabb azok körében, akikről nem tudták eldönteni roma származásukat (32000 forint), azonban az észlelt különbségek statisztikailag nem mutatkoznak jelentősnek.

A TÉRBELI ELKÜLÖNÜLÉS KONCENTRIKUS GYŰRŰK SZERINTI VIZSGÁLATA

A fentebb említett változók területenkénti eloszlásának, eltérésének vizsgálatához Szegedet öt területre, gyűrűre osztottam a Belvárostól sugár irányban kifelé haladva. Ezt úgy értem el, hogy az összes előforduló utcanévet átkódoltam aszerint, hogy melyik gyűrűbe esik, majd az így kapott értékeket, kategóriákat egy új változóban rögzítettem. A kérdéses, vitás utcák esetén, amelyek két gyűrű határát alkotják vagy átnyúlnak egyik gyűrűből a másikba, a házszámot is figyelembe véve döntöttem el, hogy melyik terület részét fogják képezni.

Az ily módon kapott változó eloszlása a következőképpen alakul (1. Táblázat):

	Előfordulási gyakoriság	Százalék
1. Belváros	27	2,3
2. Első gyűrű	115	9,9
3. Második gyűrű	594	51,3
4. Harmadik gyűrű	262	22,6
5. Negyedik gyűrű	160	13,8
Összesen:	1158	100,0

1. Táblázat: Szeged öt koncentrikus gyűrűje

Azonnal feltűnik, hogy az egyes gyűrűkben nem azonos arányban fordulnak elő a megfigyelési egységek, ezért valószínűsíthető, hogy ennek korrigálására súlyozást kell majd alkalmazni, de legalábbis mindvégig szem előtt kell tartani az elemzés során tapasztaltak értelmezésekor.

Mindenképpen fontos megjegyezni, hogy az első három területi egységet alkalammal nyílt jól körülírható határok; a város körútjai valamint a Körtöltés mentén elkülöníteni a Belvárostól sugár irányban kifelé haladva. A harmadik és a negyedik gyűrű esetében azonban nem volt lehetőség a központtól való távolság szerinti felosztásra, mert ezek a területrészek már kisebb, egybefüggő területeket, korábban önálló településeket foglalnak magukban. Így a terep bejárása, a résztvevő megfigyelés alkalmával nyert tapasztalatok, valamint Szeged belső tagozódásával foglalkozó, korábban ismertetett tanulmányok (Kovács, 2003.) alapján került felosztásra a külső terület két gyűrűre: az egyik a falusiasabb településeket és településrészeket jelenti (harmadik gyűrű), a másik pedig a sokkal inkább szuburbán, kertvárosias területeket (negyedik gyűrű). Ezek között a területrészek között tehát a centrumtól való távolság tekintetében nincs különbség.

4.2.1. Egy főre eső havi jövedelem

A minta társadalmi összetételének bemutatása során kiderült, hogy a megkérdezettek társadalmi jellemzői, mint például az iskolai végzettség, foglalkozási státusz és a jövedelem között jelentős összefüggés mutatható ki, így az elemzést ezzel a mutatóval kezdem. Az anyagi helyzetre vonatkozó kérdőíves adatfelvételek során azonban – annak személyes jellegéből adódóan – kiemelt figyelmet kell fordítani a kérdések megfogalmazására, hogy a lehető legkisebb legyen a válaszmegtagadók száma. Ezért a kutatás kérdőívében a család havi átlagos jövedelmére kérdeztek rá, majd pedig arra, hogy ebből hány fő megélhetését kell biztosítani. Ezen két változó által hordozott információk összevonása révén áll rendelkezésre a megkérdezettek egy főre eső havi jövedelme.

A válaszmegtagadók aránya azonban így is meglehetősen magas: a megkérdezettek egynegyede (25,5%, $n=295$) nem adott értékelhető választ a kérdésre (válaszolók aránya=74,5%, $n=863$; $N=1158$).

Az egy főre eső havi jövedelem teljes mintára számított átlaga 50,615 Ft ($N=863$, szórás=31837), de a magas szórásérték nagy változatosságot feltételez. Ezt azonban nem jeleníti meg a havi jövedelem területenként – jelen esetben

koncentrikus gyűrűnként – kiszámított átlaga, mivel a kapott értékek meglehetősen az átlag köré csoportosulnak (2. Táblázat.).

Szeged 5 koncentrikus gyűrűje	Átlagérték	N (esetszám)	Szórásérték
1. Belváros	47393,93	22	27026,37
2. Első gyűrű	51693,58	77	37952,53
3. Második gyűrű	51700,53	446	34998,56
4. Harmadik gyűrű	48806,97	206	25499,30
5. Negyedik gyűrű	49512,01	112	24914,46
Összesen:	50615,40	863	31837,34

2. Táblázat: Az egy főre eső havi jövedelem területenkénti átlagai

A legalacsonyabb egy főre eső havi jövedelem a Belvárosban mutatható ki, azt követi a falusiasabb jellegű Harmadik gyűrű és az inkább kertvárosias Negyedik gyűrű. Némileg a teljes mintára számított értékhez képest magasabb a jövedelme az Első- és Második gyűrűben lakó népességnek.

A gyűrűket összehasonlítva a legnagyobb különbség a Belváros és a Második gyűrű között észlelhető: a Belvárosban élők átlagosan 4306 forinttal kevesebb jövedelemből élnek havonta, mint a Második gyűrűben lakók; a legkisebb különbség pedig a Harmadik és a Negyedik gyűrű között mutatható ki: ez az érték csupán 705 forint.

A város öt gyűrűre való felosztása során kapott csoportosító változó szerint tehát nem mutatható ki lényeges különbség az egy főre eső havi jövedelem tekintetében. Ezt a megállapítást a egyszempontos varianciaanalízis szignifikanciaértéke is alátámasztja: 0,804 (az F-statisztika értéke $F=0,407$, elemszám: $N=863$). Az azonban mindenképpen megfogalmazható, hogy a Belvárosban és a falusias területeket tömörítő Harmadik gyűrűben több ezer forinttal kisebb az egy főre eső havi jövedelem átlaga.

Valószínűsíthetően a valósághoz közelebb, jelentősebb eltéréseket mutató kép rajzolódik ki, hogyha a kategorizáló változót súlyozzuk az elemszám szerint, vagyis úgy vizsgáljuk meg az egy főre eső havi jövedelem eltéréseit gyűrűnként, mintha minden egyes területi egységben ugyanannyi elem volna. Ezt a lépést elvégezve azonban szinte semmilyen változás nem jelentkezik, mivel a teljes mintára számított átlag csupán nagyon kis mértékben módosul: 49733 forintra csökken ($N=861$, szórásérték=30188).

Bár az öt gyűrű nagyon hasonló értékeket mutat az egy főre eső havi jövedelem szempontjából, arra voltam kíváncsi, hogy statisztikailag elkülöníthetőek-e esetleg olyan, a gyűrűknél is nagyobb részek az öt területrészt összevonásából, amelyek egymáshoz viszonyítva nagyobb eltérést mutatnak. Ennek eldöntésére az egyszempontos varianciaanalízis homogenitás tesztje kínál lehetőséget, amely azonban nem képzett nagyobb aggregátumokat a gyűrűkből. Ez nyilvánvalóan annak tudható be, hogy a köztük lévő különbségek nem számottevőek és – amint az előbbiekben látható volt – statisztikailag sem szignifikánsak.

Egy másik mutató szempontjából is megvizsgálom az egy főre eső havi jövedelem átlagai közti különbséget. Nem a nyers értékekre próbálom kimutatni az esetleges eltéréseket, hanem a területenkénti medián értékeket veszem vizsgálat alá azon megfontolásból kifolyólag, hogy ily módon a szélsőségesen magas és alacsony értékek nem befolyásolják az eredményeket. Az öt gyűrű medián értékei között sem tapasztalható azonban jelentős különbség (3. Táblázat.), bár az mindenképpen szembeűnő, hogy a változó alacsonyabb értéket mutat a medián szerint.

Szeged 5 koncentrikus gyűrűje:	Elemsszám (N):	Mediánértékek (forint):
1. Belváros	22	48750,00
2. Első gyűrű	77	43500,00
3. Második gyűrű	446	46666,66
4. Harmadik gyűrű	206	43916,66
5. Negyedik gyűrű	112	45000,00

3. Táblázat: Az egy főre eső havi jövedelem medián értékei gyűrűnként.

A változók mutatószámainak finomítására használt további módszer az, hogy a változóból számított statisztikaérték meghatározásánál nem veszik figyelembe a szélsőséges értékeket: az átlagtól felfelé és lefelé a változóértékek kiugró 5%-át figyelmen kívül hagyják a számításnál.

Ezt a tisztított mutatószámot az egy főre eső havi jövedelem átlagaira kiszámítva sem jelentkezik azonban markáns különbség az értékekben (4. Táblázat.).

Szeged 5 koncentrikus gyűrűje:	Esetszám (N):	5%-os tisztított átlag értékek(forint):
1. Belváros	22	44491
2. Első gyűrű	77	46718
3. Második gyűrű	446	48223
4. Harmadik gyűrű	206	46455
5. Negyedik gyűrű	112	47675

4. Táblázat: Az egy főre eső havi jövedelem 5%-os tisztított átlag értékei gyűrűnként.

Azt vizsgálva, hogy kiolvasható-e ezeknek a különböző mutatószámoknak az eloszlásából valamiféle egyenletes tendencia arra nézve, hogy az egy főre eső havi jövedelem hogyan változik, ha a mag, a Belváros felől sugár irányban kifelé haladunk, a válasz nem. A Belváros ugyanis az átlagok szerint az utolsó helyen áll, vagyis ott a legkisebb az egy főre eső havi jövedelem, és az Első és Második gyűrűkben a legmagasabb, míg a medián értékek szerint ez oly módon változik meg, hogy a Belváros kerül az első helyre, azonban itt sem tapasztalható olyan törvényszerűség, hogy sugár irányban kifelé haladva szisztematikusan nőnének vagy éppen csökkennének az egy főre eső havi jövedelmek. Az 5%-os tisztított átlag értékei ugyancsak nem mutatnak ilyen fajta tendenciát, hiszen az első helyen itt a Második gyűrű áll, míg Belváros megint csak az utolsó helyre kerül.

Elmondható tehát, hogy a várost öt koncentrikus gyűrűre osztva, az egy főre eső havi jövedelem átlagai meglehetősen alacsonyak; ötvenezer forint környéki illetve annál alacsonyabb értékeket vesznek fel, és nem mutatható ki közöttük szignifikáns eltérés, vagyis mind az öt gyűrű ebből a szempontból statisztikai értelemben véve hasonlóknak tekinthető. Ugyanezt tapasztaltam, amikor a fenti változó mediánjait és 5%-os tisztított átlagértékeit vizsgáltam.

Az egyes koncentrikus gyűrűkben élő népesség nemi összetételének különbségeit vizsgálva a Belváros és az Első gyűrű esetében tapasztalható némi eltolódás: itt a lakosság nagyjából kétharmada nő és egyharmada férfi. A többi területi egység esetében azonban a teljes mintában jellemző értékek körüli a nemek aránya. Azt pedig, hogy a tapasztalt különbségek nem mérvadóak, igazolja, hogy statisztikailag nem szignifikáns a nemek eloszlásának különbsé-

ge az egyes területi egységek népességének összetételében (a Chi2-próba statisztika értéke=3,897; szignifikancia értéke sig=0,420; alfa= 0,05; elemszám N=1158).

Ugyanez a helyzet az átlagéletkor tekintetében: a Belvárosban lakók életkora némileg magasabb (46,5 év), az Első gyűrűben élőké 43,64 év, a Második és a Harmadik gyűrű lakosaié 44 év körül mozog, a Negyedik gyűrűben pedig 42,87 év. Vagyis lényegében a teljes mintára számított értéktől nem térnek el jelentősen, amit az egyszempontos varianciaanalízis is igazol (a statisztika értéke F=0,407; sig=0,789; alfa=0,05; N=1147), hiszen nem mutat szignifikáns különbséget.

Az előzőekhez hasonlóan az iskolai végzettség tekintetében sem mutatkozik markáns eltérés a város területének koncentrikus gyűrűk szerinti felosztásakor, amit a statisztikai teszt (Chi2-próba statisztika értéke=20,071; sig=0,862; alfa=0,05; N=1156) is igazol. Meg kell azonban jegyezni, hogy az alkalmazott teszt mutatószámai jelen esetben csupán tájékoztató jellegűek, mivel az egyes cellákban az elemszám jelentősen lecsökkent.

A foglalkozási kategóriákat vizsgálva ugyanaz tapasztalható, mint az iskolai végzettség esetében: Szeged város területét öt koncentrikus gyűrűre felosztva nem rajzolódik ki markáns, tendenciózusan érvényesülő különbség az azokban lakó népesség összetételét illetően (Chi2-próba értéke=71,348; szignifikancia érték sig=0,081; alfa=0,05; elemszám N=1023). Természetesen a statisztikai próba értékei itt is csupán jelzés szintűnek tekinthetők, mivel az összehasonlításban meglehetősen sok, kis elemszámú cella fordul elő.

A roma származású népesség előfordulási arányában első látásra észlelhető bizonyos mértékű területi mintázottság az öt koncentrikus gyűrű szerinti tagolás esetén: legfőképpen a Belvárosban (3,7%) és az Első gyűrűben (2,6%) jelennek meg a roma származásúak a teljes mintában észlelhető értéknél magasabb arányban. Azonban ez több okból sem tekinthető mérvadónak, mivel egyrészt túlságosan alacsony az egyes cellák elemszáma (a Belvárosban csupán egy fő roma származású található), másrészt a szignifikancia érték közel van a döntési szinthez (Chi2-próba értéke=15,763; sig=0,046; alfa=0,05; elemszám N=1154). Továbbá az információ felvételi módszere is kétségesse teszi a tapasztalt különbségeket, miszerint a kérdezőbiztosnak kellett jelölnie, hogy megítélése szerint roma származású volt-e a kérdezett, avagy sem.

A koncentrikus gyűrűk szerint megvalósuló területi elkülönülés feltárására tett kísérlet során a fenti tapasztalatok tükrében megállapítható, hogy a kutatásban felállított első – s ebből adódóan természetesen a második – hipotézis megcáfolódott. A várost öt gyűrűre felosztva ugyanis nem észlelhetők olyan területi egységek, ahol az egy főre eső havi jövedelem, a lakónépesség neme, életkora, iskolai végzettsége, foglalkozási státusa és roma származása jelentősen mondható eltéréseket mutatna.

Ez azonban korántsem jelenti feltétlenül azt, hogy a területi szegregáció nem létezik Szegeden. Csupán arra utal, hogy konkrétan ezen koncentrikus gyűrűk szerinti felosztást alkalmazva, a rendelkezésre álló adatok elemzése révén nem regisztrálhatóak homogénnek tekinthető népesség által lakott térbeli egységek, az esetleges területi szegregáció nem ilyen léptékű felosztásban valósul meg. Éppen ezért a probléma vizsgálata további próbálkozásokra sarkall.

A TÉRBELI ELKÜLÖNÜLÉS VÁLASZTÓKERÜLETKÉNT TÖRTÉNŐ VIZSGÁLATA

Mivel a klasszikus városszociológiai elméletből átvett koncentrikus körök szerint történő területi felosztás nem hozott eredményt annak vizsgálatában, hogy elkülöníthetők-e egymástól eltérő összetételű területszettek, egy másik, finomabb térbeli felosztást alkalmazok.

Választókerületenként fogom megvizsgálni a várost, mely területi egységek előnye egyrészt, hogy az előbbi gyűrűknél lényegesen kisebb területi egységeket foglalnak magukban, így nagyobb valószínűséggel alkotnak a népesség összetétele szempontjából homogén egységeket. Másrészt alkalmazhatóságukat tovább növeli az is, hogy egyes választókerületek teljes mértékben, mások kisebb-nagyobb átfedésekkel leképezik Szeged egyes történelmi, hagyományosan kialakult városrészeit¹⁴, amelyekkel kapcsolatosan a város belső tagolódásának bemutatásakor már kiderült, hogy nem elhanyagolható szerepük volt illetve van az egyes társadalmi rétegek együttélése szempontjából. Ezen rétegek előfordulásának összehasonlítása, az elemzés elvégzése szempontjából pedig további pozitív tényező, hogy az egyes választókerületek/városrészek elemszá-

¹⁴ Forrás: www.szegedvaros.hu/szetr

mai jóval kiegyenlítettebb képet mutatnak annál, ami a minta koncentrikus gyűrűk szerinti felosztása esetén volt tapasztalható (5. Táblázat.).

Választókerületi kód:	Városrész neve	Előfordulási gyakoriság (darab, N)	Százalék:
1	Belváros, Felsőváros	53	4,6
2	Felsőváros	42	3,6
3	Felsőváros, Tárján	46	4,0
4	Tárján	34	2,9
5	Tárján	45	3,9
6	Újszeged	39	3,4
7	Újszeged	46	4,0
8	Újszeged	55	4,7
9	Szőreg	42	3,6
10	Belváros	26	2,2
11	Belváros	48	4,1
12	Béketelep, Rókus- Móraváros	41	3,5
13	Móraváros	41	3,5
14	Alsóváros	55	4,7
15	Délikert (Kecskés-, Klebelsbergtelep, Szentmihálytelek, Gyálarét)	70	6,0
16	Kiskundorozsma	39	3,4
17	Kiskundorozsma	43	3,7
18	Belváros	25	2,2
19	Felsőváros, Gedó, Fodorkert	62	5,4
20	Makkosháza	52	4,5
21	Északi városrész	42	3,6
22	Újrókus	51	4,4
23	Rókus	53	4,6
24	Petőfitelep, Baktó	69	6,0
25	Tápé	39	3,4
Összesen:		1158	100,0

5. Táblázat: Szeged választókerületei

A továbbiakban tehát a fenti táblázatban látható eloszlást követő térbeli csoportosító változó szerint fogom vizsgálni a területi szegregáció jelenségét, természetesen azonban ezen kategorizáló változó esetében sem szabad megfeledkezni arról, amire a gyűrűk szerinti felosztásnál is ki kellett térni: a lecsökent elemszám csupán korlátozott érvényű megállapítások megtételét teszi lehetővé. Ebből adódóan a társadalmi helyzet azon mutatóinak esetében, ahol csupán kategoriális információk állnak rendelkezésre (pl. iskolai végzettség, foglalkozási státus) nem is törekszem az egyes – 25 db – választókerületekben felvett értékek elemzésére, csupán utalok arra, hogy statisztikailag kimutatható-e eltérés az felvett értékek eloszlásában.

Amint az előző, koncentrikus körök szerinti csoportosítás alkalmazásakor, most is az egy főre eső havi jövedelem különbségeinek vizsgálatával kezdem a térbeli elkülönülés feltárására tett elemzés-kísérletet. Az értékekre tekintve feltűnik, hogy lényegesen nagyobb különbségek fedezhetők fel a választókerületenkénti/városrészenkénti csoportosítás esetén a jövedelemátlagokban, mint a korábbi koncentrikus gyűrűk esetében. Jól mutatja ezt például, hogy jelen esetben a legkisebb érték 44199 forint (a 25-ös számú választókerületben, vagyis Tápén), a legmagasabb előforduló havi átlagjövedelem pedig 75277 forint (13. választókerület; Móraváros), amelyek közti – harmincezer forintnyi – különbség már korántsem nevezhető elhanyagolhatónak (6. Táblázat.).

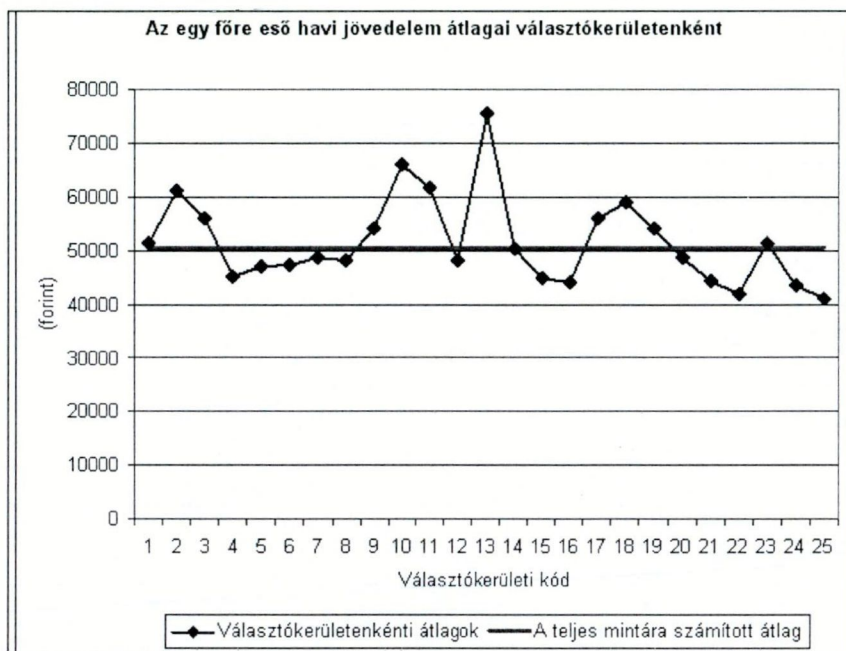
Választókerületi kód:	Városrész neve	Átlagérték:	Esteszám (N)	Szórásérték:
1	Belváros, Felsőváros	51401,02	41	28269,11
2	Felsőváros	61095,95	33	27904,60
3	Felsőváros, Tárján	55861,50	40	69591,84
4	Tárján	45093,33	25	22674,89
5	Tárján	46972,41	36	20977,55
6	Újszeged	47178,84	26	21220,10
7	Újszeged	48538,46	26	17476,22
8	Újszeged	48141,71	41	34131,84
9	Szőreg	53939,65	29	25048,29
10	Belváros	65937,50	20	33855,37
11	Belváros	61575,75	33	51434,20

A térbeli elkülönülés és a társadalmi rétegződés vizsgálata Szegeden

Választókerületi kód:	Városrész neve	Átlagérték:	Esteszm (N)	Szórásérték:
12	Béketelep, Rókus- Móraváros	48209,59	33	19144,05
13	Móraváros	75277,77	24	69363,76
14	Alsóváros	50290,21	37	25759,23
15	Délikert (Kecskés-, Klebelsbergtelep, Szentmihálytelek, Gyálarét)	44754,09	61	16424,70
16	Kiskundorozsma	44153,84	26	16743,28
17	Kiskundorozsma	55975,30	27	38613,18
18	Belváros	59026,31	19	27781,51
19	Felsőváros, Gedó, Fodorkert	54123,18	46	24459,17
20	Makkosháza	48729,72	37	25787,30
21	Északi városrész	44365,59	31	16502,60
22	Újrókus	41848,14	45	24441,45
23	Rókus	51453,48	43	24390,75
24	Petőfitelep, Baktó	43585,88	56	20535,99
25	Tápé	41199,82	28	17986,34
Összesen:		50615,40	863	31837,34

6. Táblázat: Az egy főre eső havi jövedelem átlaga választókerületenként

Az egy főre eső havi jövedelem választókerületenkénti átlagainak eloszlása meglehetősen változatos képet mutat, különösen ha a teljes mintára számított átlaghoz (50615 forint, N=863, szórásérték=31837.) viszonyítunk (1. ábra.). A választókerületenkénti átlagjövedelmek többsége a teljes mintára számított jövedelemátlag alatt, vagy annak közelében helyezkedik el, azonban kilenc választókerület esetében az átlagok magasabbak, mint a teljes mintaátlag. Érdekes megállapítás, hogy a teljes mintaátlagtól lefelé történő eltérések közül egyik sem nagyobb tízezer forintnál. Felfelé viszont sokkal nagyobb és kiugróbb értékeket ér el a választókerületenkénti átlag – jól látható ez például a 10. illetve 11. (Belváros), de leginkább a 13. (Móraváros) kerületek esetében.

1. ábra: A választókerületenkénti egy főre eső havi jövedelem átlagai.

Megfigyelhető tehát, hogy a választókerületek/városrészek szerinti felosztást használva lényegesen markánsabb különbségek mutathatók ki az adott területi egységben élő népesség egy főre eső havi jövedelemének átlagai tekintetében, mint a korábbi, koncentrikus gyűrűk szerinti kategorizálás alkalmazásakor, amit az eltérések vizsgálatára használt statisztikai teszt is alátámaszt: az egyszempontos varianciaanalízis során kiszámított statisztika értéke $F=1,957$; a hozzá tartozó szignifikancia érték $=0,004$; ($\alpha=0,05$; $N=862$). Vagyis statisztikailag is kimutatható, szignifikáns különbség van az egy főre eső havi jövedelem átlagai között az egyes választókerületek szerint történő csoportosítás esetén.

A mintába került férfiak és nők választókerületenkénti eloszlását vizsgálva nem mutatható ki eltolódás egyik nem irányában sem, vagyis nemek tekintetében az egyes választókerületekben nem figyelhető meg a népesség egyenlőtlen eloszlása (a χ^2 -próba értéke $=12,729$; szabadságfok $df=24$; $\text{sig}=0,970$; $\alpha=0,05$; elemszám $N=1158$).

Az egyes választókerületekben élő népesség átlagéletkora 38 és 48 év közötti értékeket vesz fel, hozzávetőlegesen négy-négy évnnyire eltérve a teljes mintára számított 44 éves átlagéletkortól. A különbségek számottevőnek minősülnek, tekintve hogy az egyszempontos varianciaanalízis statisztikailag is szignifikáns eltéréseket jelez ($F=1,913$; szabadságfok $df=24$; szignifikancia érték $sig=0,005$; $\alpha=0,05$; $N=1146$). Mely területeken mérhetőek kiugró értékek? A befejezett legmagasabb iskolai végzettség esetében szintén lényeges (Chi2-próba értéke=219,154; szabadságfok $df=168$; $sig=0,005$; $\alpha=0,05$; elemszám $N=1156$) eltérések jelennek meg választókerületenként, legalábbis a statisztikai teszt mutatóit alapul véve. Itt azonban visszautalnék arra, hogy a tesztelt változók kategóriáinak nagy száma miatt a cellánkénti esetszám lényegesen lecsökken, így ez a statisztikai mutató csupán tájékoztató jelleggel vehető figyelembe. Ugyancsak ezen okból kifolyólag nem kísérlem meg értelmezni, hogy melyik választókerületben mely iskolaivégzettség-kategória szerepel magasabb vagy éppen alacsonyabb arányban. Tájékoztató jelleggel azért írd le, mivel egy újabb kutatás tervezésekor, ahol ezen felosztásnak megfelelően vennék mintát, még jól jöhet!

Az előzőekben jelzettek ugyancsak érvényesek a foglalkozási státusz egyes kategóriáinak eloszlása tekintetében: ezen társadalmi rétegződést mutató jellemző esetén szintén szignifikáns eltéréseket mutat a statisztikai eljárás (Chi2-próba értéke=396,542; szabadságfok $df=336$; $sig=0,013$; $\alpha=0,05$; elemszám $N=1023$), azonban a cellánkénti elemszám sok esetben itt is lényegesen lecsökken, így ez az adat is csupán tájékoztató jelleggel bír. Ide is írd le tájékoztató jelleggel!

A megkérdezettek roma származását illetően – az illeszkedésvizsgálat mutatóit vizsgálva – nem regisztrálható lényeges eltérés választókerületenként (Chi2-próba értéke=42,268; szabadságfok $df=48$; $sig=0,706$; $\alpha=0,05$; elemszám $N=1154$), vagyis a roma és nem roma származásúak a minta adatai alapján hozzávetőlegesen azonos arányban fordulnak elő a város választóköreibeiben.

A térbeli elkülönülés választókerületenként/városrészenként történő vizsgálatakor már lényegesen nagyobb tagoltságot mutat a kutatás során lekérde-

zett népesség társadalmi összetétele. Mind az egy főre eső havi jövedelem, mind pedig az életkor átlagértékének tekintetében statisztikailag is kimutatható eltérések figyelhetők meg. Az illeszkedésvizsgálat statisztikai eljárásának értékei ugyancsak markáns különbségeket jeleznek az iskolai végzettség és a foglalkozási státusz tekintetében, azonban ezen utóbbi jellemzők esetében a tapasztalt különbségek csupán tájékoztató jellegűnek tekinthetők a kis elemszám miatt.

A továbbiakban megkísérlem értelmezni a társadalmi jellemzők terén a fentiekben regisztrált különbségeket. Ennek során úgy járok el, hogy az egy főre eső havi jövedelem – amely mint arra már korábban utaltam, összefüggésben áll mind az iskolai végzettséggel, mind a foglalkozási státussal – szempontjából hasonlóan tekinthető területi egységeket összevonok, és az így kapott csoportosító változót használom az elemzés során.

Elsőként tehát azokat a nagyobb, aggregálható területeket határozom meg, amelyek hasonlóan tekinthetők, s így összevonhatóak az egy főre eső havi jövedelem nagysága szerint. Az egyszempontos varianciaanalízis homogenitás tesztjét alkalmazva meghatározhatóak, jól láthatóan kirajzolódnak ezek a területi csoportok (a homogenitás teszt statisztika értéke=2,584; szabadságfokok $df_1=24$; $df_2=838$; szignifikancia érték=0,000; $\alpha=0,05$; $N=862$). Az elemző program által összevont választókörizeteket a 7. táblázat mutatja be:

Választókerületi kód	Elemszám (N)	Elkülönülő csoportok átlagai ($\alpha=0,05$ döntési szint mellett)	
		1	2
25	28	41199,83	
22	45	41848,15	
24	56	43585,88	
16	26	44153,85	
21	31	44365,59	
15	61	44754,10	
4	25	45093,33	
5	36	46972,42	
6	26	47178,85	

Választókerületi kód	Elemszám (N)	Elkülönülő csoportok átlagai (alfa=0,05 döntési szint mellett)	
		1	2
8	41	48141,72	48141,72
12	33	48209,60	48209,60
7	26	48538,46	48538,46
20	37	48729,73	48729,73
14	37	50290,22	50290,22
1	41	51401,02	51401,02
23	43	51453,49	51453,49
9	29	53939,66	53939,66
19	46	54123,19	54123,19
3	40	55861,50	55861,50
17	27	55975,31	55975,31
18	19	59026,32	59026,32
2	33	61095,96	61095,96
11	33	61575,76	61575,76
10	20	65937,50	65937,50
13	24		75277,78

7. Táblázat: Az egy főre eső havi jövedelem szempontjából hasonlóan tekinthető választókerületek

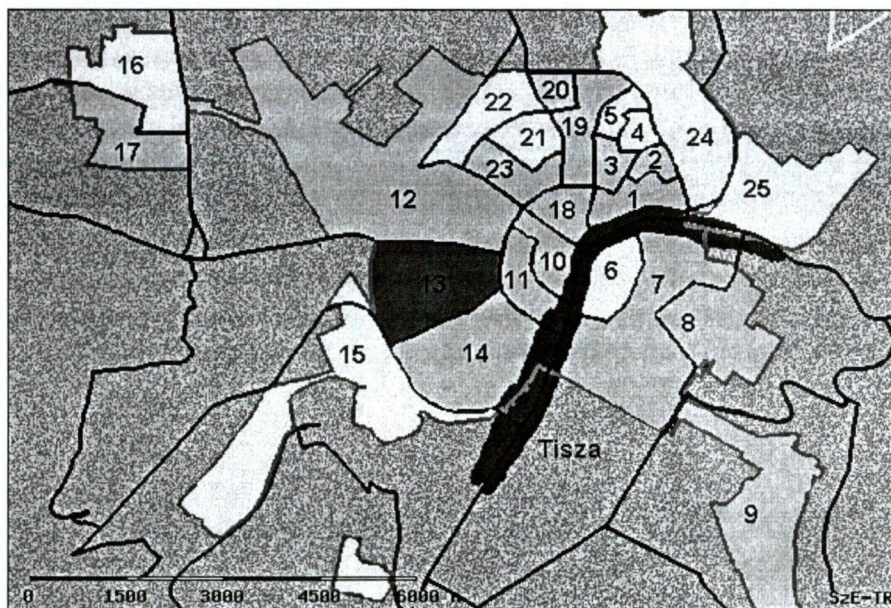
Az összevonások után a 25 db választókerületből két szignifikánsan elkülönülő csoportot alakít ki az eljárás, amelyeknek azonban vannak közös elemeik. A kapott eredményeket úgy használok a további elemzés során, hogy két jelentős mértékben elkülönülő, valamint egy átmeneti csoportot fogok létrehozni a választókerületekből az alábbiak szerint:

1. alacsony egy főre eső havi jövedelemmel (41000-48000 forint) bíró népesség által lakott területek (25, 22, 24, 16, 21, 15, 4, 5, 6. számú választókerületek, vagyis Tápé, Újrókus, Petőfitelep, Baktó, Kiskundorozsma, Északi városrész, „Déli kert”: Kecskés-, Klebelsbergtelep, Szenmihálytelek, Gyálarét, Tarján városrészek, illetve egyes területeik, valamint Újszeged központi része).

2. közepes egy főre eső havi jövedelemmel (48000-66000 forint) rendelkező népesség által lakott területek (8, 12, 7, 20, 14, 1, 23, 9, 19, 3, 17, 18, 2, 11, 10. számú választókerületek, azaz Újszeged, Béketelep, Móraváros-Rókus, Makkosháza, Alsóváros, Belváros, Felsőváros, Rókus, Szőreg, Tarján, Kiskundorozsma városrészek, illetve azok egyes területei).

3. magas egy főre eső havi jövedelemmel (75000 forint) bíró népesség által lakott terület(ek) (13. számú választókörizet; Móraváros).

A kérdésfelvetés, vagyis a területi szegregáció vizsgálatának szempontjából elsősorban azonban éppen az a lényeges, hogy ezek az eltérő jövedelmi átlagokat mutató választókerületek milyen térbeli mintázottságot követnek, illetve hogy megfigyelhető-e valamiféle szabályosnak mondható térbeli elrendeződés (2. ábra).

2. ábra: Szeged egy főre eső havi jövedelem szempontjából elkülönülő területei¹⁵

A területi elrendeződés szempontjából a város legnagyobb része a közepes nagyságú jövedelemmel bíró népesség által lakott kategóriába tartozik (ezt láthat-

¹⁵ Forrás: www.szegedvaros.hu/szetr

juk a 2. ábrán narancssárga színnel jelölve): délről indulva Alsóváros, Rókus-Móraváros, Béketelep, Rókus, Makkosháza, Felsőváros, Tarján déli része és a teljes Belváros, valamint a Tisza bal partján Újszeged döntő része és Szőreg.

Az alacsony jövedelemmel rendelkező népesség által lakott területek között (citromsárga színnel jelölve) egyrészt a Körtöltésen kívüli, de Szegedhez kapcsolódó (kertvárosias jellegű) telepek (Kovács, 2003: 10. o.) tartoznak: a város délnyugati részénél Kecskéstelep, Klebelsbergtelep, Szentmihálytelek és Gyálrét, Kiskundorozsma északi része, valamint északkeleten Baktó, Petőfitelep és a korábban önálló Tápé. Másrészt a szorosabban a várostestben elhelyezkedő – a Körtöltésen belüli – alacsony egy főre eső havi jövedelemmel rendelkező népesség által lakott területek között zömében a lakótelepek találhatók: északon Újrókus és a vele délkeletről szomszédos Északi városrész, Tarján lakótelep, valamint Újszegednek a városmaghoz legközelebb eső része, amely a Szegeden az 1960-as évek második felében kezdődő lakótelep-építkezések legkorábbi helyszínéül (Odessza) szolgált (Kovács, 2003: 9-10. o.).

Az egy, a többihez képest kiugróan magas jövedelmű terület (piros színnel jelölve) Móravárosnak a Kálvária sugárút és a Petőfi Sándor sugárút által határolt része.

Megállapítható tehát, hogy gyűrűnkénti szabályos elrendeződés nem fedezhető fel az egy főre eső havi jövedelem alapján elkülönített térbeli egységeknél, figyelmet érdemel azonban, hogy a Körtöltésen kívüli telepek, valamint az azon belül található lakótelepek esetében egyaránt alacsonyabb a mintába került megkérdezettek átlagos havi jövedelme, ami talán a lakóépület jellegének meghatározó szerepére is utalhat.

A JÖVEDELEM ÁLTAL ELKÜLÖNÜLŐ TERÜLETRÉSZEK TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELÉNEK BEMUTATÁSA

A következőkben leíró jelleggel bemutatom, hogy a fent elkülönített három aggregált, különböző egy főre eső havi jövedelemmel rendelkező népesség által lakott területen a fennmaradó, korábban is vizsgált társadalmi rétegződést mutató szempontok szerint eltérő-e a lakosság összetétele. Az összehasonlítás-

hoz a város területének hármass felosztását használtam (8. Táblázat.), amelyben az egy főre eső havi jövedelmek átlaga szignifikánsan különböző (az egy szempontoss varianciaanalízis statisztika értéke $F=16,803$; szignifikancia érték=0,000; alfa=0,05, $N=863$). Azonban természetesen ebben az esetben is szem előtt kell tartani, hogy nem azonos az egyes kategóriákban lévő megfigyelési egységek száma.

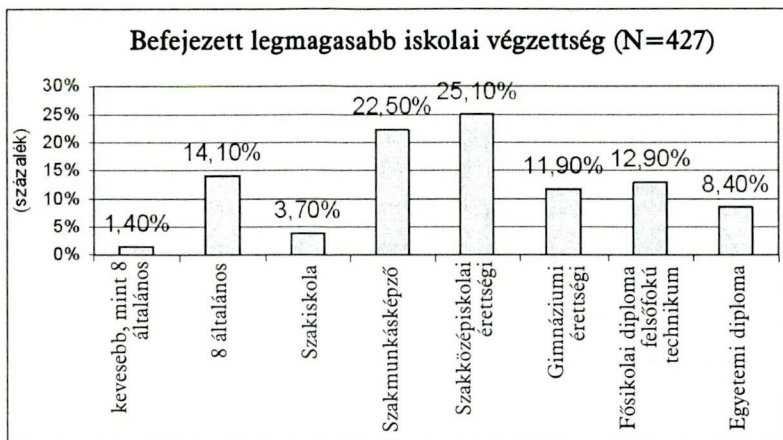
Az egy főre eső havi jövedelem...	Elemsszám (N):	Elemsszám (n) jövedelem:	Átlag:	Szórásérték:
1. Alacsony:	428	334	44239,20	19731,45
2. Közepes:	689	505	53660,46	34519,67
3. Magas	41	24	75277,77	69363,76
Összesen:	1158	863	50615,40	31837,34

8. Táblázat: A város felosztása három, szignifikánsan eltérő egy főre eső havi jövedelemmel rendelkező népesség által lakott területre

AZ ALACSONY EGY FŐRE ESŐ HAVI JÖVEDELEMMEL RENDELKEZŐ NÉPESSÉG ÁLTAL LAKOTT TERÜLETEK TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE

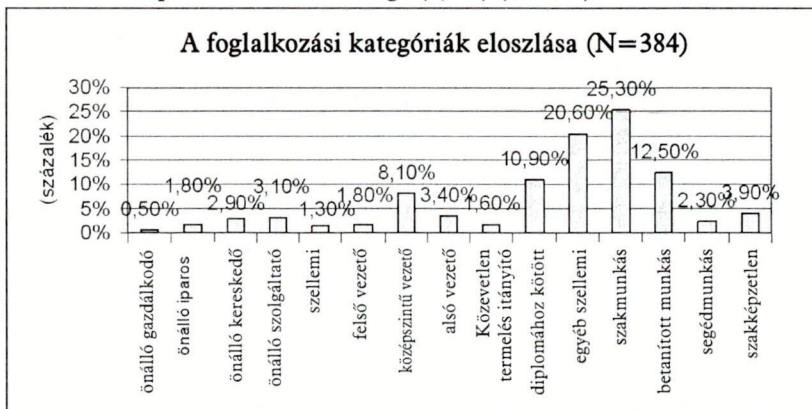
Az első összevont egységeket tömörítő területen élő népesség valamivel több mint fele nő (54,4%), és 45,6%-uk férfi ($N=428$ /férfi és nő együtt/); a megkérdezettek átlagéletkora 44,42 év ($N=423$, szórás=15,6.).

Az ezeken a területen lakók közül a legtöbben – a lakosság egynegyede – szak-középiskolai érettségivel rendelkeznek (25,1%), de hasonlóan magas a szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezők aránya is (22,5%). 14%-ban vannak jelen azok, akik csupán 8 általános iskolai osztályt végeztek, és ezen érték körüli arányban fordulnak elő a főiskolát, felsőfokú technikumot végzettek is (12,9%). Egyetemi diplomával a népességnek csupán 8,4%-a rendelkezik (3. ábra.).

3. ábra: Az iskolai végzettség alakulása az első területi egységben

A megélhetési forrásokat, a foglalkozást vizsgálva az előbbieken ismertett iskolai végzettséggel bizonyos összhang fedezhető fel, ugyanis a legtöbben szakmunkásként dolgoznak (25%), valamint magasabb arányban fordulnak még elő betanított munkások (12,5%). Jelentős mértékben képviseltetik még magukat az egyéb szellemi munkát végzők (20,6%), s 11%-ban élnek itt diplomához kötött munkából élők. A fennmaradó foglalkozási kategóriák – csakúgy mint a teljes mintában – elenyésző arányban találhatók meg, kivételt képez ez alól talán a középszintű vezetők rétege (8,1%) (4.ábra.).

4. ábra: A foglalkozási kategóriák eloszlása az első területi egységben

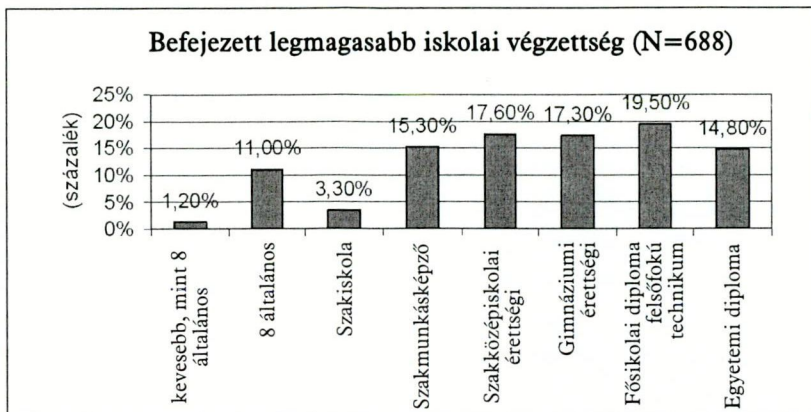
Az alacsony egy főre eső havi jövedelemmel rendelkező népesség által lakott területi egységeket magában foglaló aggregátumban a roma lakónépesség aránya mindösszesen 0,7% (3 személy), és a megkérdezett lakosság további 1,6%-ról (7 személy) a kérdezőbiztosok nem tudták eldönteni, hogy roma-e, vagy nem; a túlnyomó többség tehát nem roma származású (N=427.).

Összegezve megállapítható tehát, hogy azokon a területeken, ahol az egy főre eső havi jövedelem a legalacsonyabb, a lakónépesség nagyobb része nő, a válaszadók átlagosan a negyvenes éveik közepén járnak, többnyire középfokú iskolai végzettséggel (szakmunkásképző, szakközépiskola) rendelkeznek. Legnagyobb részük szakmunkásként illetve betanított munkásként dolgozik, továbbá a roma származásúak aránya elhanyagolható.

A KÖZEPES EGY FŐRE ESŐ HAVI JÖVEDELEMMEL RENDELKEZŐ NÉPESSÉG ÁLTAL LAKOTT TERÜLETEK TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE

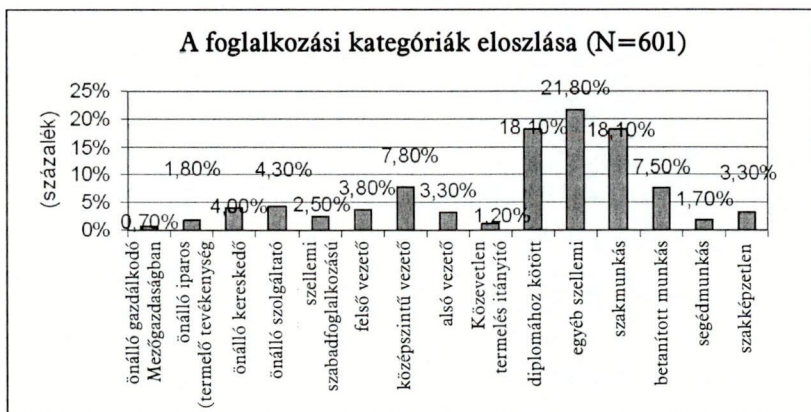
Azokon a területeken, ahol a népesség az egy főre eső havi jövedelem tekintetében nagyjából középen helyezkedik el (48000 és 66000 forint közötti az átlagos havi jövedelem), a lakosság férfi-nő aránya 40%, illetve 60% (N=689), a többség tehát ezeken a területeken is nő. A területrész lakosainak átlagéletkora 43,65 év (N=683; szórás=15,67.).

A közepes egy főre eső havi jövedelmet realizáló népesség legnagyobb része főiskolai diplomával vagy felsőfokú technikai végzettséggel rendelkezik (19,5%), és az egyetemi diplomát szerzettek aránya (14,8%) is magasabb, mint az előzőterületi egységben. Jelentős mértékben vannak jelen a középiskolai végzettséget szerzettek: a népességnek összevonva valamivel több, mint egyharmada (34,9%) rendelkezik szakközépiskolai (17,6%) vagy gimnáziumi (17,3%) érettségivel. A szakmunkás végzettség (15,3%) és az elemi oktatásban részesültek aránya (11%) egyaránt visszaszorul (5. ábra.).

5. ábra: Az iskolai végzettség alakulása a második területi egységben

A foglalkozási kategóriák tekintetében a népesség legnagyobb része az egyéb szellemi kategóriába tartozik (21,8%), de hasonlóan magas, egymáshoz képest ugyanakkora arányban (18,1%) vannak jelen a diplomához kötött szellemi munkát végzők és a szakmunkásként dolgozók. Szintén lényegében azonos arányban vannak jelen a középszintű vezetők (7,8%) és a betanított munkát végzők (7,5). A foglalkozási kategóriák fennmaradó része ebben a területi egységben sincs jelentős arányban képviselve (6. ábra.).

6. ábra: A foglalkozási kategóriák eloszlása a második területi egységben

Az egy főre eső havi jövedelem szempontjából a közepes értékeket felvevő, második csoportba tartozó területrészek népességének túlnyomó többsége (97,8%) szintén nem roma származású. A kérdezőbiztosok megítélése alapján roma 1,5% (10 személy), azok aránya pedig, akikről a felmérést végzők nem tudták eldönteni, hogy roma származású, avagy sem: 0,7% (N=686).

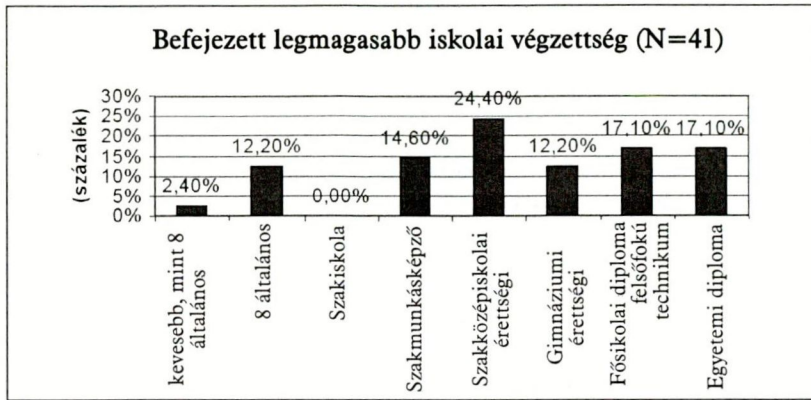
A második területi egységben tehát, ahol a lekérdezettek közepes egy főre eső havi jövedelemmel rendelkeznek, a lakosság ugyancsak a negyvenes éveinek elején-közepén jár, túlnyomó többségében nem roma származású, és nagyobb arányban nő. Jellemzően legalább középfokú, de inkább magasabb iskolai háttérrel rendelkeznek, és nagy részben kvalifikáltabb végzettséget megkövetelő munkakörökben dolgoznak.

A MAGAS EGY FŐRE ESŐ HAVI JÖVEDELEMMEL RENDELKEZŐ NÉPESÉG ÁLTAL LAKOTT TERÜLETI EGYSÉG TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE

Mielőtt ebben a területi egységben is leíró jelleggel bemutatnám a lakónépességet a fent elemzett változók eloszlásnak ismertetésével, újfent utalnom kell arra, hogy ebbe a csoportba csupán egy választókörikerület – a 13. számú: Móraváros – került, amelynek elemszáma mindössze 41. Mégis külön egységként kezelem, mivel a statisztikai elemzés azt mutatta, hogy az ebbe a választókörikerületbe, városrészbe tartozó megkérdezettek szignifikánsan magasabb egy főre eső havi jövedelemre tesznek szert (lásd fentebb: 8. táblázat.).

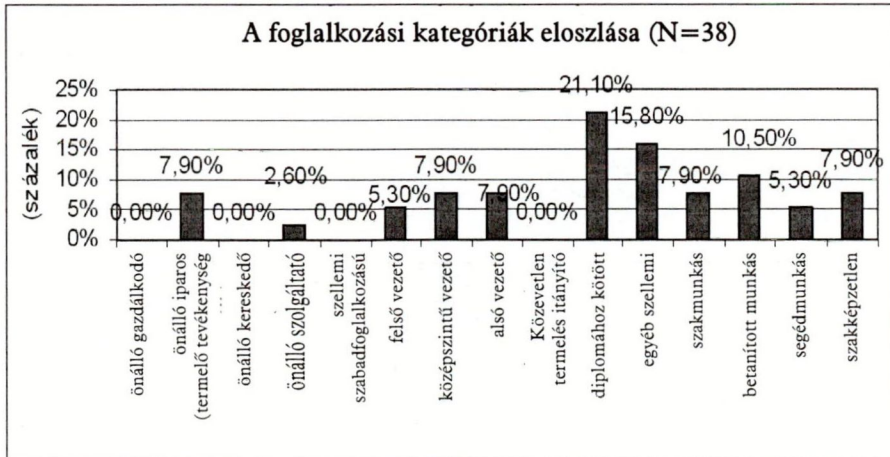
Az egy főre eső havi jövedelem szempontjából a magasabb kategóriába tartozó népesség által lakott városrészek esetében az eddigiekben észlelt nemekbeli arány az ellenkezőjére vált, itt ugyanis némileg a férfik vannak többen, bár a különbség nem számottevő: férfi 53,7%, nő 46,3% (N=41). A megkérdezettek átlagéletkora is valamelyest magasabb; 45,32 év (N=41, szórásérték=16,01).

Az iskolai végzettség eloszlását vizsgálva megállapítható, hogy a válaszadók legnagyobb része – egynegyede – szakközépiskolai érettségivel rendelkezik (24,4%; 10 fő). Felsőfokú végzettséget összesen a kérdezettek 34,2%-a szerzett (főiskolai diploma vagy felsőfokú technikum: 17,1%; egyetemi diploma: 17,1%; 7-7 fő). 5 megkérdezettnek (12,2%) van gimnáziumban szerzett érettségi, és ugyanennyien vannak, aki csupán 8 általános osztályt végeztek. A szakiskolát végzettek kategóriájában nem található senki (7. ábra.).

7. ábra: Az iskolai végzettség alakulása a harmadik területi egységben.

Ebben a területi egységben a szellemiek magasabb aránya dominál, hiszen a legtöbben diplomához kötött szellemi munkát végeznek (21,1%; 8 fő), és a másik legjelentősebb mértékben jelenlévő réteg az egyéb szellemi beosztásúaké (15,8%; 6 fő). Az előbbi területi egységekhez képest az önálló iparosok aránya nő (7,9%); ugyanakkor csökken a szakmunkások jelenléte és 10,5%-os a betanított munkások aránya, azonban ezen arányok alacsony, néhány fős elemszámot foglalnak magukban (8. ábra.).

8. ábra: A foglalkozási kategóriák eloszlása a harmadik területi egységben

Az ezen a területi egységen lekérdezett lakosságból 1 ember volt roma származású, és ugyancsak 1 személy volt olyan, akit nem tudott besorolni a kérdezőbiztos, mely számok itt a kis esetszám miatt 2,4%-ként jelennek meg. A többség azonban (95,1%; 38 személy) nem romaszármazású.

A legmagasabb egy főre eső havi jövedelemmel bíró népesség által lakott kis elemszámú területi egység összetételére tehát az jellemző, hogy zömében 45 év körüliek, nem roma származásúak, és többségben vannak a férfiak. A válaszadók magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, és az ezzel betölthető, főleg szellemi foglalkozási kategóriákba tartoznak.

KÜLÖNBSEGEK A HÁROM TERÜLETI EGYSÉG NÉPESSÉGÉNEK ÖSSZETÉTELÉBEN

A fenti három, az egy főre eső havi jövedelem szempontjából szignifikánsan elkülönülő területi egység lakónépességének leíró jellegű bemutatását követően arra keresem a választ, hogy kirajzolódnak-e különbségek az egyes területek között a fent ismertetett jellemzők tekintetében.

Elsőként a nemek előfordulási arányát vizsgálva, a teljes mintában számított értékekhez képest eltérések tapasztalhatók az egyes kategóriák szerint: az alacsony és a közepes jövedelmű népesség által lakott területi egységekben nő-többslet van, bár az előbbiben kisebb arányú. Ez a magasabb jövedelmű népe-séget tömörítő kategóriában az ellenkezőjére vált (9. Táblázat.). Azonban az észlelt különbségek statisztikailag nem tekinthetők jelentősnek (a Pearson-féle Chi-négyzet próba statisztika értéke=4,803; szabadságfok=2; szignifikan-cia érték sig=0,091; alfa=0,05; N=1158.)

Az egy főre eső havi jövedelem szerint szignifikánsan elkülönülő területi egységek:	Nem		Összesen:
	Férfi	Nő	
1. alacsony:	45,60%	54,40%	100,00%
2. közepes:	40,50%	59,50%	100,00%
3. magas:	53,70%	46,30%	100,00%
A teljes mintára számított értékek:	42,80%	57,20%	100,00%

9. Táblázat: A nemek eloszlásának különbségei a három területi egységben

Az életkor tekintetében ugyancsak nincsen statisztikailag kimutatható eltérés (egyszempontos varianciaanalízis, $F=0,468$; szignifikancia érték $=0,627$; $\alpha=0,05$; $N=1147$) a három területrész között: mindhárom csoportban a megkérdezettek átlagéletkora a teljes mintára számított 44 év körül mozog, s az átlagokhoz tartozó szórásértékek is lényegében azonosnak tekinthetők (10. Táblázat.).

A három elkülönülő terület, melyekben az egy főre eső havi jövedelem...	Elemsszám (N):	Átlagéletkor:	Szórásérték:
1. alacsony	423	44,41	15,60
2. közepes	683	43,64	15,67
3. magas	41	45,31	16,00
Összesen:	1147	43,99	15,65

*10. Táblázat: Az egy főre eső havi jövedelem szerint eltérő területi
egységekben élő népesség átlagéletkora*

A legmagasabb befejezett iskolai végzettség tekintetében azonban már érdekesebb az egyes területek közti különbség egymáshoz, és területenként a teljes mintára számolt értékekhez képest is. Ellentmondásos tendencia érvényesül a kevesebb mint 8 általános iskolai osztályt végzettek esetében, hiszen ők a magasabb egy főre eső havi jövedelmű területen a másik két területi egységhez képest némileg nagyobb arányban vannak jelen, azonban ezt némileg kétségesse teszi a meglehetősen alacsony elemszám.

A szakmunkás végzettséggel rendelkezők esetében csökkenő arányszám figyelhető meg, amint haladunk a magasabb jövedelmű népesség által lakott területi egységek felé, és a teljes mintára számított értékhez viszonyítva is megállapítható, hogy az alacsonyabb jövedelmű területeken nagyobb, a közepes- és magas jövedelmű népesség által lakott területeken pedig kisebb az előfordulási arány.

Az egyetemi diplomával rendelkezők esetében egyértelmű növekedés tapasztalható a magasabb jövedelműek által lakott területi egységek felé haladva, és részlegesen ugyanez a tendencia figyelhető meg a gimnáziumban szerzett érettségi bizonyítvánnyal rendelkezők és a főiskolai diplomával vagy felsőfokú technikus végzettséggel bírók körében is (11. Táblázat).

Befejezett legmagasabb iskolai végzettség:	A három elkülönülő terület, melyekben az egy főre eső havi jövedelem...			A teljes mintára számított értékek:
	1. alacsony:	2. közepes:	3. magas:	
Kevesebb, mint 8 általános	1,40%	1,20%	2,40%	1,30%
8 általános	14,10%	11,00%	12,20%	12,20%
Szakiskola	3,70%	3,30%	0,00%	3,40%
Szakk munkásképző	22,50%	15,30%	14,60%	17,90%
Szakközépiskolai érettségi	25,10%	17,60%	24,40%	20,60%
Gimnáziumi érettségi	11,90%	17,30%	12,20%	15,10%
Főiskolai diploma vagy felsőfokú technikum	12,90%	19,50%	17,10%	17,00%
Egyetemi diploma	8,40%	14,80%	17,10%	12,50%
Összesen:	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

11. Táblázat: Az egy főre eső havi jövedelem szempontjából elkülönülő területi egységek népességének iskolai végzettsége

Megfogalmazható, hogy az egyes, eltérő havi jövedelmű népesség által lakott területeken a megkérdezettek legmagasabb befejezett iskolai végzettségében eltérések mutathatók ki, amelyek az iskolai végzettség egyes kategóriái esetében bizonyos fajta tendenciát követnek, amely valamelyest felszínesen úgy fogalmazható meg, hogy az egy főre eső havi jövedelem szempontjából rosszabb helyzetben lévő területeken alacsonyabb az ott élők képzettsége, és a magasabb jövedelműek által lakott területeken gyakoribb a magasabb iskolai végzettség előfordulása. A tapasztalt különbségeket, és az azoknak mintázatot adó tendenciák tesztelését elvégezve statisztikailag is érzékelhető, szignifikáns eltérés mutatkozik (Pearson-féle Chi-négyzet próba: statisztikaérték=40,703; szabadságfok $df=14$, szignifikancia érték=0,000; $N=1156$.), azonban két cella esetében a megfigyelési egységek száma lecsökkent, így a statisztikai teszt szigorú értelemben véve nem igazolja a megfigyelt eltéréseket, csupán tájékoztató jellegűnek tekinthető.

A foglalkozási kategóriák eloszlását vizsgálva szintén felfedezhető bizonyos fajta összefüggés a két változó között, jóllehet néhány, kis elemszámú foglalkozási kategória esetében (pl. önálló gazdálkodó, önálló kereskedő) a területenkénti és a teljes mintára számított értékek között nincs jelentős eltérés. Jól ki-

rajzolódó tendencia figyelhető meg azonban például a felső vezetőket és a diplomához kötött szellemieket magába foglaló kategóriák esetében: ahogyan haladunk a magasabb egy főre eső jövedelmű népesség által lakott területi egységek felé, az említett két kategória előfordulási gyakorisága nő. Részben ugyanez jelenik meg az alsó- és a középszintű vezetőket tömörítő csoportok esetén is. A legmarkánsabban talán a szakmunkásokat vizsgálva rajzolódik ki a mintázottság másik oldala: a magasabb jövedelmű népességet tömörítő kategóriák felé haladva fokozatosan csökken az arányuk, azonban ugyanez jelenik meg az egyéb szellemi munkát végzőknél is (12. Táblázat.).

Foglalkozási kategóriák:	A három elkülönülő terület, melyekben az egy főre eső havi jövedelem...			A teljes mintára számított értékek:
	1. alacsony	2. közepes	3. magas	
Önálló gazdálkodó (mezőgazdaságban)	0,50%	0,70%	0,00%	0,60%
Önálló iparos (termelő tevék-t folyt.)	1,80%	1,80%	7,90%	2,10%
Önálló kereskedő	2,90%	4,00%	0,00%	3,40%
Önálló szolgáltató	3,10%	4,30%	2,60%	3,80%
Szellemi szabadfoglalkozású	1,30%	2,50%	0,00%	2,00%
Felső vezető	1,80%	3,80%	5,30%	3,10%
Középszintű vezető	8,10%	7,80%	7,90%	7,90%
Alsó vezető	3,40%	3,30%	7,90%	3,50%
Közvetlen termelésirányító	3,40%	3,30%	7,90%	3,50%
Diplomához kötött szellemi	1,60%	1,20%	0,00%	15,50%
Egyéb szellemi	20,60%	21,80%	15,8%	21,10%
Szakmunkás	25,30%	18,10%	7,90%	20,40%
Betanított munkás	12,50%	7,50%	10,50%	9,50%
Segédmunkás	2,30%	1,70%	5,30%	2,10%
Szakképzetlen	3,90%	3,30%	7,90%	3,70%
Összesen:	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

12. Táblázat: Az egy főre eső havi jövedelem szempontjából elkülönülő területi egységek népességének foglalkozási kategóriák szerinti eloszlása

Egyes foglalkozási kategóriák arányszámainak változásában is megjelenik tehát az iskolai végzettség esetében már felismert tendencia, ami jelen esetben

úgy fogalmazható meg, hogy az alacsonyabbtól a magasabb egy főre eső havi jövedelemmel rendelkező népesség által lakott területek felé haladva nő azon rétegek aránya, amelyek magasabb kvalitást igénylő munkát végeznek. A statisztikai teszt a foglalkozási kategóriák eloszlásának vizsgálatakor szintén lényeges eltéréseket regisztrál (Pearson-féle Chi-négyzet próba, a statisztika értéke=48,121; szabadságfok $df=28$; szignifikancia érték=0,010; alfa=0,05; $N=1023$.), azonban akárcsak az iskolai végzettség esetében, itt is túl alacsony az elemszám mintsem, hogy messzemenő következtetések levonására nyílna lehetőség.

Végezetül a mintába került kis számú roma lakosságnak az egyes, eltérő jövedelmű népességet magába foglaló területi egységenkénti előfordulását vizsgálva első látásra az állapítható meg, hogy a kutatást végző kérdezőbiztosok által romaként regisztrált válaszadók aránya fokozatosan növekszik az alacsonyabb jövedelmű lakosság lakta területektől a magasabb havi jövedelmet szerzők által lakott térbeli egységek felé haladva (13. Táblázat.). Azonban ez az elenyészően alacsony elemszám miatt nem tekinthető mérvadónak, hiszen a teljes mintában is mindössze 14 fő a roma származásúnak vélt megkérdezett, és a harmadik területi egységben – amint ezt már korábban is jeleztem – a 2,4% 1 főt jelent. Mindemellett a statisztikai teszt sem jelez kimutatható eltérést (Pearson-féle Chi-négyzet próba, statisztika érték=4,379; szabadságfok $df=4$; szignifikancia érték=0,357; alfa=0,05, $N=1154$).

A három elkülönülő terület, melyekben az egy főre eső havi jövedelem...	A kérdezett roma származású volt-e?			Összesen:
	igen	nem	nem tudom eldönteni	
1. alacsony	0,70%	97,70%	1,60%	100,00%
2. közepes	1,50%	97,80%	0,70%	100,00%
3. magas	2,40%	95,10%	2,40%	100,00%
A teljes mintára számított értékek:	1,20%	97,70%	1,10%	100,00%

13. Táblázat: A roma népesség aránya az egy főre eső havi jövedelem szempontjából elkülönülő területi egységekben

Szeged város népességének térbeli elkülönülését választókerületenként vizsgálva az a megfigyelés bontakozik ki, hogy a mintába került lakosoknak jelentősen eltér az életkora, az egy főre eső havi jövedelme, de a statisztikai mutatók az iskolai végzettség és a foglalkozási státus esetében is bizonyos különbségek meglétére utalnak. Ezen eltérések vizsgálatára külön az egyes választókerületek összehasonlításával azok nagy száma továbbá a bennük foglalt megfigyelési egységek alacsony elemszáma miatt nem vállalkozhattam. Ezért az egyes választókerületekből nagyobb aggregátumokat képeztem: azokat vontam össze három nagyobb csoportba, amelyekben a megkérdezettek egy főre eső havi jövedelme statisztikailag hasonlóknak tekinthető. Az ily módon nyert háromkategóriás csoportosító változó használatával végeztem ezután elemzést a népesség összetételére vonatkozóan. Az egyes aggregátumokban lévő válaszadók iskolai végzettsége és foglalkozási státusa bizonyos kategóriáinak eloszlása többé-kevésbé jól érzékelhető és egyértelmű tendenciát mutatott: az alacsonyabb egy főre eső havi jövedelemmel bíró lakosság által lakott területek népessége alacsonyabb iskolai végzettségű és foglalkozási státusú, míg a nagyobb jövedelmű népesség által lakott területeken képzettebb és felelősebb, jelentősebb kvalitást igénylő munkát folytató megkérdezettek élnek.

A fentiek tükrében azt gondolom, sikerült kimutatni, hogy a város népességének összetétele területileg nem egységes, vagyis igazolást nyert a vizsgálat első hipotézise. Valamint fény derült arra is, hogy az elkülönülés bizonyos fajta mintázottságot mutat, s ezzel a második hipotézis is beigazolódott.

A LAKÓÉPÜLET JELLEGÉNEK SZEREPE A TÉRBELI ELKÜLÖNÜLÉSBEN

A térbeli elkülönülés bemutatása után a továbbiakban annak feltárására vállalkozom, hogy kimutatható-e a lakóépület jellegének a társadalmi rétegek szegregációjában játszott valamiféle szerepe, vagyis a kutatásban felállított harmadik hipotézis helytállóságát vagy hamisságát igyekszem megvizsgálni. A lakóépület jellegének esetleges szerepére egyrészt a szegregáció témájában született koráb-

bi tanulmányok; elméleti munkák és empirikus felmérések világitottak rá, amelyek számomra is támpontul szolgálnak, s az elméleti áttekintésben ismertetésre kerültek. Másrészt pedig a térbeli elkülönülés sikeres bemutatására használt területi egységek lehatárolásakor feltűnik, hogy a legalacsonyabb egy főre eső havi jövedelemmel bíró népesség által lakott választókerületek egyik részét a város lakótelepei, illetve azok egyes részei képezik.

A LAKÓÉPÜLET-TÍPUSOK ARÁNYA A HÁROM ELTÉRŐ JÖVEDELEMMEL RENDELKEZŐ NÉPESSÉG ÉLTAL LAKOTT TERÜLETEN

Mivel a térbeli elkülönülést az egy főre eső havi jövedelem alapján kialakított csoportosító változó használata révén sikerült láthatóvá és értelmezhetővé tenni, elsőként azt vizsgálom meg, hogy ezen területeken kimutatható-e valamiféle mintázottság a megkérdezettek lakástípusának eloszlásában. Ezzel kapcsolatban abból kifolyólag áll rendelkezésre információ, hogy a felmérést végző kérdezőbiztosoknak a kérdés megtörténte után regisztrálniuk kellett, hogy milyen típusú lakóépületben él a válaszadó.

A minta 5,8%-a, 67 megfigyelési egység esetében nincs adat arra vonatkozóan, hogy a kérdezett milyen típusú épületben lakik, mivel a kérdőív felvétele nem a lakáson történt, vagy a kérdezőbiztos nem tudta megítélni a lakóépület jellegét. A fennmaradó 1091 válaszadónak a legnagyobb része; egy harmada önálló családi házban lakik (33,5%), egy ötödük városi földszintes házban lévő épületben (20,3%), s megközelítőleg ugyanekkora arányban vannak, akik panel épületben élnek (19,1%). Az esetek 11,9%-ában sorházban, társasházban, 10,5%-ban városi emeletes tömbházban, 51 megkérdezett (4,7%) esetében pedig többlakásos családi házban került sor az adatfelvételre.

Az egy főre eső havi jövedelem szempontjából elkülönülő területek szerint vizsgálva a megkérdezettek lakóépülete jellegének eloszlásait, bizonyos fajta mintázottság figyelhető meg (14. Táblázat.).

A lakóépület jellege:	A három elkülönülő terület, melyekben az egy fő- re eső havi jövedelem...			A teljes mintára számított érté- kek:
	1. alacsony	2. közepes	3. magas	
önálló családi ház	42,80%	27,30%	36,80%	33,50%
Többlakásos családi ház	3,20%	5,40%	7,90%	4,70%
sorház, társasház	4,20%	15,80%	28,90%	11,90%
városi földszintes házsorban lévő épület	21,80%	20,70%	0,00%	20,30%
városi emeletes tömbház	7,30%	12,40%	13,20%	10,50%
panel épület	20,80%	18,30%	13,20%	19,10%
Összesen:	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

14. Táblázat: A városban előforduló lakóépületek jellegének aránya a város három, egy főre eső havi jövedelem szempontjából elkülönülő területi egységében

Az alacsony jövedelmű népesség által lakott területeken a legnagyobb arányban önálló családi házakat találunk (42,8%), de magas még a városi földszintes házsorban lévő épületek (21,8%) és a panelépületek aránya is (20,8%). A közepes havi jövedelmet szerző népességet tömörítő aggregátumban a lakosság legnagyobb része szintén önálló családi házban lakik, bár az arány mérséklődik (27,3%). A városi földszintes házsorban lévő épület ezen a területen is hasonló értékkel a második helyen áll (20,7%), nő viszont a sorházban, társasházban élő válaszadók aránya (15,8%). A harmadik területi egységben a legtöbben ugyancsak önálló családi házban lagnak (36,8%), majd következik a sorház, társasház (28,9%), és ugyanakkora arányban fordul elő a városi emeletes tömbház és a panel épület (13,2%):

A tendenciákat vizsgálva egyrészt kitűnik, hogy az önálló családi ház teljes mintában mért meghatározó aránya az egyes aggregátumokban is érvényesül, hiszen mindhárom területi kategóriában ez jelent meg a legmagasabb arányban. Másrészt jól nyomon követhető változás figyelhető meg: a magasabb jövedelmű lakosságot tömörítő területek felé haladva a többlakásos családi házban, a városi emeletes tömbházban élő megkérdezettek aránya növekvő gyakoriságot mutat, s ugyanezen tendencia még markánsabban jelentkezik a sorházban, illetve társasházban lakók esetében. Ezzel ellentétben, a panel épü-

letben lakók aránya folyamatosan csökken a magasabb jövedelmet realizáló népesség által lakott területek felé haladva: azokon a területeken, ahol alacsonyabb a lakosság egy főre eső havi jövedelme, nagyobb arányban laknak a megkérdezettek panel épületben, míg ahol a magasabb jövedelműek tömörülnek, ott kisebb a panel épületben élők aránya is. Az egyes lakóépület-típusokban élők arányainak eloszlásában tapasztalt különbségeket a statisztikai tesztelés is igazolja (Pearson-féle Chi-négyzet próba, a statisztika értéke=75,906; szabadságfok $df=10$; szignifikancia érték=0,000; $\alpha=0,05$; $N=1091$.), mivel azonban három cellában az előfordulási gyakoriság túlságosan alacsony, csupán tájékoztató jelleggel vehető figyelembe.

A NÉPESSÉG TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELÉNEK KÜLÖNBSÉGEI AZ EGYES LAKÓÉPÜLET-TÍPUSOKBAN

A továbbiakban a lakóépület jellegének a társadalmi rétegek elkülönülésében játszott esetleges szerepére oly módon igyekszem fényt deríteni, hogy áttekintés jelleggel megvizsgálom: a korábbiakban is elemzés tárgyává tett rétegzépítő tényezők mutatnak-e eltéréseket ezen csoportosítást alkalmazva.

Az egyes lakóépület-típusokban élők által realizált egy főre eső havi jövedelem átlagos értékeiben különbségek mutatkoznak: a legalacsonyabb havi jövedelemmel (45000 forint) a többlakásos illetve önálló családi házban élők, valamint a városi földszintes házsorban lévő épületben lakók (átlagosan 48791 forint) rendelkeznek. A panel épületek lakói a teljes mintában számolt átlagjövedelemhez hasonló összegre tesznek szert (51738 forint), s azt meghaladó mértékű havi bevétellel bírnak a sorházban, társasházban (54970 forint), de leginkább a városi emeletes tömbházban (59484 forint) lekérdezett válaszadók. A havi jövedelem terén tapasztalt eltérések statisztikailag is alátámaszthatóak (egyszempontos variancia analízis, a statisztika értéke $F=3,183$; szignifikancia érték $\text{sig}=0,007$; $\alpha=0,05$; $N=818$.).

A férfi és nő megkérdezettek lakóépület-típusokbeli eloszlásának arányaiiban nem tapasztalható eltérés a teljes mintában jelen lévő nemekbeli arányokhoz képest (Pearson-féle Chi-négyzet próba, a statisztika értéke=2,646; szabadságfok $df=5$; szignifikancia érték=0,755; $\alpha=0,05$; $N=1091$.).

A válaszadók életkorát illetően – statisztikailag is – kimutathatóak jelentősebb eltérések a lakóépület jellegét tekintve (egyszempontos varianciaanalízis, $F=7,44$; szignifikancia érték= $0,000$; $\alpha=0,05$; $N=1083$). A legfiatalabbak a városi földszintes házsorban (40,7 év) valamint a panel épületben (41,3 év) lakó megkérdezettek. A sorházban, társasházban élők átlagéletkora (44,3 év) a teljes mintára számított értékkel (44,2 év) lényegében megegyezik, az önálló (46,1 év) illetve többlakásos (47,8 év) családi házban, valamint a városi emeletes tömbházban (48,8 év) élő válaszadók azonban az átlagnál némileg idősebbek.

A különböző iskolai végzettségű megkérdezetteknek az egyes lakóépület-típusonkénti eloszlása nem egyenletes – erre utal legalábbis az illeszkedésvizsgálat (Pearson-féle Chi-négyzet próba, a statisztika értéke= $61,443$; szabadságfok $df=35$; szignifikancia érték= $0,004$; $\alpha=0,05$; $N=1089$.), amelynek mutatóit azonban a cellánkénti kis elemszám miatt ebben az esetben is óvatosan kell kezelni.

Mint az a korábbiakban is több ízben tapasztalható volt, az iskolai végzettséghez nagyon hasonló képet mutat a válaszadók foglalkozási státusa: a statisztikai eljárás a különböző munkát végzők lakóépület-típusonkénti eloszlásában eltéréseket regisztrál (Pearson-féle Chi-négyzet próba, a statisztika értéke= $100,231$; szabadságfok $df=70$; szignifikancia érték= $0,010$; $\alpha=0,05$; $N=968$.), de ugyanúgy túlságosan alacsony elemszámok fordulnak elő, így ez a mutatószám is csupán tájékoztató jellegű.

Végül a korábbi elemzések során is használt utolsó társadalmi helyzetet befolyásoló mutató; a roma származás tekintetében nem jelentkezik eltérés az egyes lakóépület-típusokban élő népesség eloszlásában (Pearson-féle Chi-négyzet próba, a statisztika értéke= $11,216$; szabadságfok $df=10$; szignifikancia érték= $0,341$; $\alpha=0,05$; $N=1091$.), azonban mint arra a korábbiakban is több ízben utaltam, az összehasonlítást szinte lehetetlenné teszi a mintába került, a kérdezőbiztosok által romának tartott válaszadók elenyésző aránya.

A fenti – áttekintő jellegű – bemutatásból megfogalmazódik, hogy az egyes lakóépület-típusokban statisztikailag is igazolható eltéréseket mutat a mintába került népesség egy főre eső havi jövedelme és az életkora, továbbá a megkérdezettek iskolai végzettsége és a foglalkozási státusa is változatosságot jelez. Ha emellett figyelembe vesszük azt a fentebb tapasztalt összefüggést is, hogy a

havi jövedelem alapján elkülönített térbeli egységekben – melyekben a népesség összetétele egyéb társadalmi rétegződést befolyásoló szempontok szerint is eltéréseket mutat – a lakóépület-típusok elrendeződése sem egységes, hanem bizonyos mintázottságot mutat, a kutatásban felállított harmadik hipotézis bizonyítottnak tekinthető.

A NÉPESSÉG SZEGREGÁCIÓJÁNAK MÉRTÉKE VÁLASZTÓKERÜLETENKÉNT ÉS A LAKÓÉPÜLET TEKINTETÉBEN

Az elemzés befejezésekképpen arról igyekszem képet alkotni, hogy a mintába került népességnek az előzőekben feltárt választókerületenkénti és lakóépület jellege szerinti elkülönülése, szegregációja melyik léptékű összehasonlításban mutat jelentősebb eltéréseket, vagyis hogy a lakossági szegregáció inkább lakástípus szerint, vagy inkább térben valósul-e meg.

A kérdés megválaszolását egyes – a mintában meghatározó arányban jelen levő – társadalmi kategóriák szegregációs indexeinek összevetésével végzem el. Ezen mutatók értékeinek kiszámításakor a disszimilaritási és szegregációs indexeket elsőként megkonstruáló Duncan házaspár által kidolgozott (Csizmady, 2003: 154. o.) módszer szerint járok el. Ennek értelmében a disszimilaritási indexet úgy kapjuk meg, hogy megvizsgáljuk; egyes területi egységekben egy-egy társadalmi csoportba tartozó népességnek hány százaléka található, s ezen százalékos arányszámok abszolút értékben vett különbségeinek összegét osztjuk kettővel (Duncan – Duncan, 2000: 42. o.). Ily módon olyan 0 és 100 közötti mutatószámot kapunk, amelynek 100-as értéke a két eloszlás egymást kizáró voltára utal, minimuma pedig a két megoszlás azonosságát – a térbeli elkülönülés hiányát – jelzi (Csizmady, 2003: 154. o.). Abban az esetben pedig, amikor a fenti módszerrel nem egyes társadalmi kategóriákat hasonlítunk össze egymással, hanem egy-egy szociális réteget az összes többihez viszonyítunk, szegregációs indexet kapunk. (Duncan – Duncan, 2000: 42 – 43. o.). Mind a disszimilaritási, mind pedig a szegregációs mutatók értelmezhetők oly módon is, mint azoknak az aránya, akiknek más területi egységben kellene lakniuk ahhoz, hogy eloszlásuk egyenletes legyen (Ladányi, 2000: 267. o.).

A szegregációs indexeket olyan iskolai végzettség és foglalkozási státusz kategóriákra számítottam ki egyrészt választókerületenként, másrészt a havi jövedelem alapján hármaskategóriába összevont választókerület-csoportonként, illetve lakóépület-típusonként, amelyek számottevőbb arányban vannak jelen a mintában (15. Táblázat.). Az első területi tagolásban az egyetemi diplomával rendelkezők mutatják a legnagyobb arányú (26,3), és a főiskolát illetve felsőfokú technikumot végzettek a legkisebb mértékű (13,55) térbeli elkülönülést. Az egy főre eső havi bevétel szerint meghatározott csoportosítás esetében szintén az egyetemet végzettek (13,8) érik el a legmagasabb szegregációs arányszámot, azonban a legkevesbé – elhanyagolható mértékben – itt már az egyéb szellemi munkát végzők különülnek el (2,4). Lakóépület-típusonként az első helyen az előbbieken tapasztaltakhoz képest nincs átrendeződés, míg a legalacsonyabb arányban a nyolc általános iskolai osztályt végzettek szegregálódnak (6,4).

		Szegregációs indexek		
		választó-kerületenként	az egy főre eső havi jövedelem szempontjából elkülönített területi egységek szerint	lakóépület-típusonként
Befejezett legmagasabb iskolai végzettség kategóriák 8 általános	8 általános	16,35	6,4	6,4
	szakmunkásképző	20,75	11,5	13,95
	szakközépiskola	19,4	10,95	7,15
	gimnázium	17	10	5,65
	főiskola és felsőfokú technikum	13,55	10,75	8,85
	egyetem	26,3	13,8	18,75
Foglalkozási státusz kategóriák szakmunkás	szakmunkás	17,4	11,1	9,9
	egyéb szellemi	15,5	2,4	6,45
	diplomához kötött szellemi	18,5	13,2	9,5

15. Táblázat: Egyes társadalmi kategóriák különböző léptékű felosztásszerint számított szegregációs indexei

Összességében nézve egyrészt megállapítható, hogy mindegyik vizsgált társadalmi réteg esetében a kimutatható elkülönülés mértéke legmagasabb a választókerületenkénti összehasonlítás alkalmazásakor: hozzávetőlegesen 14% és 26% között váltakozik azok aránya, akiknek más területi egységben kellene élniük ahhoz, hogy eloszlásuk egyenletes legyen. Másrészt az is megfigyelhető, hogy a választókerületeknek az egy főre eső havi jövedelem alapján történő nagyobb csoportokba rendezésekor nyert térbeli egységeket magába foglaló változó lényegesen homogénebb összetételű – kisebb mértékben szegregálódó – népességet tömörít, s ez megerősíti a megkérdezettek havi jövedelmének iskolai végzettségükkel és foglalkozási státusukkal való szoros együttjárását.

A lakóépület típusa és a választókerületek szerint számított szegregációs indexek összevetése alapján pedig megfogalmazható, hogy a vizsgált népesség eloszlásában némileg jelentősebb arányú egyenlőtlenség regisztrálható a területi felosztás esetében: 4% (főiskolai diplomát vagy felsőfokú technikumot szerzettek) és 12% (szakközépiskolát végzettek esetében) közötti mértékben magasabbak itt az elkülönülő népesség mutatói.

A szegregációs indexek elemzése alapján tehát levonható, hogy a vizsgált társadalmi rétegek eltérő mértékben különülnek el más-más léptékű összehasonlítást alkalmazva, s a választókerületenként számított mutatószámok a megkérdezettek jelentősebb arányú egyenlőtlen eloszlását jelezték, mint a lakóépület jellege szerintiek. Ez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy a népesség térbeli elkülönülése kizárólag ilyen léptékű területi tagozódásban valósul meg, csupán annyi állítható, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján ezen csoportosítást alkalmazva kimutatható a szegregáció.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az adatelemzés során igyekeztem rámutatni a területi szegregáció alakulásának főbb tendenciáira. A vizsgálgatást a város öt koncentrikus gyűrűre történő felosztásával kezdtem, az ily módon alkalmazott csoportosítás esetében azonban nem tapasztaltam markánsan megnyilvánuló különbségeket a népes-

ség egyes rétegeképző tényezők szerinti megoszlásában. A hagyományos város-szociológiai modell ezen formájáról tehát – az adatok tükrében – elmondható, hogy nem képezi le Szeged társadalmi elkülönülésének tereit, vagyis a szegregáció ilyen léptékű kategorizálást alkalmazva nem mutatható ki.

A következő lépésben már egy több kategóriát magában foglaló és heterogénebb csoportosítási módszert alkalmaztam: választókerületenként, városrészenként vizsgáltam meg a népesség eloszlását, és lényegesen nagyobb tagolt-ságot tapasztaltam a mintába kerültek társadalmi összetételében. Mind az egy főre eső havi jövedelem, mind pedig az életkor átlagértékének tekintetében statisztikailag is kimutatható eltérések voltak megfigyelhetők, valamint az adat-elemzési módszerek, statisztikai próbák lényeges különbségeket jeleztek az iskolai végzettség és a foglalkozási státus tekintetében.

A továbbiakban a különbségek értelmezése, megfoghatóvá tétele érdekében – a csoportosító változó kategóriáinak magas száma miatt – úgy jártam el, hogy összevontam azokat a választókerületeket, városrészeket, amelyek a bennük lakó mintába kerültek egy főre eső havi jövedelme szempontjából hasonlóak. Kiemelendő, hogy az ily módon kialakított nagyobb területek, aggregátumok térbeli elrendeződése érdekes képet mutatott: a legalacsonyabb egy főre eső jövedelemmel rendelkezők által lakott területek a panel lakótelepek, illetve a Körtöltésen kívüli városrészek voltak. Az adatok ezen csoportosítása segítségével végzett elemzések során pedig fény derült arra, hogy a megkérdezett népesség eloszlása iskolai végzettség és foglalkozási státus tekintetében nem egységes: a magasabb havi jövedelműek által lakott városrészekben a megkérdezettek magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek és magasabb státusú munkát végeznek, míg az alacsonyabb jövedelemmel bíró népesség lakta városrészekben a válaszadók kevésbé képzettek és alacsonyabb foglalkozási státusúak. Sikertelt tehát kimutatni, hogy a város területén a mintába került lakosság nem egységesen oszlik meg, s hogy az elrendeződés bizonyos fajta – jóllehet nem koncentrikus gyűrűk szerinti – mintázottságot követ, ami leginkább talán a korábban ismertetett társadalmi övezet fogalmával írható le, melynek egyik fő dimenziója az oktatás, foglalkozás és/vagy jövedelem által meghatározott társadalmi-gazdasági státus (Farkas, 1998: 34. o.). Igazolást nyert tehát a kutatásban felállított első és második hipotézis.

Végezetül megvizsgáltam, hogy a lakóépület típusának milyen szerepe van a korábban kimutatott térbeli elkülönülés létrejöttében. Az adatok egyrészt azt

mutatták, hogy az egyes lakóépület-típusok eloszlása sem egyenletes területi egységenként: a kisebb jövedelműek, alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők és kevésbé előnyös munkát végzők által lakott városrészekben jellemzően magasabb arányban fordul elő a panel épület. Másrészt arra is fény derült, hogy a népesség a – korábbiakban is vizsgált – rétegtképző tényezők tekintetében ugyancsak egyenlőtlenül oszlik meg a lakóépület jellege tekintetében. Mindezekből arra következtettem, hogy a térbeli elkülönülésben szerepet játszik a lakás típusa, s megtartható a harmadik hipotézis. Egyes társadalmi kategóriák szegregációs indexeinek vizsgálatából azonban azt lehetett leszűrni, hogy a megkérdezettek nagyobb arányban különülnek el választókerületenként, mint lakóépület-típusonként.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- ANDORKA RUDOLF: Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó. Budapest. 1997.
- BABBIE, EARL: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó. Budapest. 1996.
- BÁLINT SÁNDOR: Szeged városa. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata. Budapest. 1959.
- BÁLINT SÁNDOR: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. Első rész. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Szeged. 1976.
- BURGESS, EERNEST W.: A városfejlődés: hipotézisek egy kutatási javaslatához. In: Szelényi, 1973.
- CASTELLS, MANUEL: Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra. I. kötet. A hálózati társadalom kialakulása. Gondolat-Infonia Kiadó. Budapest. 2005.
- CSANÁDI GÁBOR – LADÁNYI JÁNOS: Társadalmi csoportok térbeni elkülönülésének különböző léptékekben történő vizsgálata Budapesten. Szociológia, 1988/1.
- CSIZMADY ADRIENNE: A lakótelep. Gondolat Kiadó. Budapest. 2003.
- CSIZMADY ADRIENNE – HUSZ ILDIKÓ: Település- és városszociológia. Szöveggyűjtemény. Gondolat Kiadó. Budapest. 2004.

- DUNCAN, OTIS DUDLEY – DUNCAN, BEVERLY: Lakóhelyi szegregáció és foglalkozási rétegződés. In: Győri, 2000b.
- DURIC, VOJISLAV: A lakás mint társadalmi jelenség és a lakásszociológiai kutatások sajátosságai. In: Szelényi, 1971.
- ENYEDI GYÖRGY (Szerk.): Social change and urban restructuring in Central Europe. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1998.
- ENYEDI GYÖRGY: Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat. In: Csizmady – Husz, 2004.
- ERDEI FERENC: Város és vidék. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 1971.
- ERDEI FERENC: Magyar város. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1974.
- FARKAS JÁNOS (Szerk.): Település- és városszociológia. Budapesti Műszaki Egyetem Természet és Társadalomtudományi Kar Szociológia és Társadalomtörténeti Tanszék. Műegyetem Kiadó. Budapest. 1998.
- GEERTZ, CLIFFORD: Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez. In: Vári, 1988.
- GYŐRI PÉTER: A várospolitikai és a lakásépítés szerepe egyes szegregációs minták kialakulásában. In: Győri, 2000b.
- GYŐRI PÉTER (Szerk.): A város, a város társadalma, életforma-csoportok. Társadalomismereti szöveggyűjtemény. (Tanári kézikönyv.) Wesley János Lelkészképző Főiskola Szociális Munkás Szak. Tótfalusi Tannyomda. Budapest. 2000.
- HELMICH DEZSŐ – SZÁNTÓ ZOLTÁN (Szerk.): Metodológia, társadalom, gazdaság. In memoriam Bertalan László. Közgazdasági Szemle Alapítvány. Budapest. 2004.
- HOYT, HOMER: A városi struktúra klasszikus modelljeinek újabb torzulásai. In: Győri, 2000b.
- IZSÁK ÉVA: A városfejlődés természeti és társadalmi tényezői. Budapest és környéke. Napvilág Kiadó. Budapest. 2003.
- KONRÁD GYÖRGY – SZELENYI IVÁN: A lakáelosztás szociológiai kérdései. In: Szelényi, 1971.
- KONRÁD GYÖRGY – SZELENYI IVÁN: A késleltetett városfejlődés társadalmi konfliktusai. In: Csizmady – Husz, 2004.
- KOVÁCS TIBOR (Szerk.): Nagyvárosok belső tagozódása: Szeged. Központi Statisztikai Hivatal Csongrád Megyei Igazgatósága. Kiadás száma: 7/2003. 2003.

- LADÁNYI JÁNOS: A lakásrendszer változásai és a cigány népesség térbeni elhelyezkedésének átalakulása Budapesten. In: Győri, 2000b.
- LADÁNYI JÁNOS: A zsidó népesség térbeni elhelyezkedésének változásai Budapesten 1870 és 2000 között. In: Helmich – Szántó, 2004.
- LADÁNYI JÁNOS – SZELÉNYI IVÁN: Class, ethnicity and urban restructuring in postcommunist Hungary. In: Enyedi, 1998.
- LETENYI LÁSZLÓ: Településkutatás. A települési és térségi tervezés társadalomtudományos alapozása. L'Harmattan-Ráció Kiadó. Budapest. 2005.
- MÉSZÁROS REZSŐ: A település térbelisége. JATEPress. Szeged. 1994.
- MOKSONY FERENC: Gondolatok és adatok. Társadalomtudományi elméletek empirikus ellenőrzése. Osiris Kiadó. Budapest. 1999.
- MORRIS, RAYMOND NEVILLE: Urban sociology. George Allen and Unwin Ltd. London. 1968.
- MUSIL, JIRI: A városrekonstrukciós területek szociológiája. Csehszlovákiai tapasztalatok. In: Szelényi, 1971.
- NEMES FERENC – SZELÉNYI FERENC: A lakóhely mint közösség. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1967.
- PIKÓ BETTINA (Szerk.): A deviáns magatartás szociológiai alapjai és megjelenési formái a modern társadalomban. JATEPress Kiadó. Szeged. 2002.
- REX, J. A.: Az átmeneti övezet szociológiája. In: Győri, 2000b.
- SHAPIRO, PAUL D.: A Chicagói Iskola és a deviancia ökológiai megközelítése. In: Pikó, 2002.
- Szeged város honlapjának vonatkozó része: www.szegedvaros.hu/szetr Letöltve: 2006. április 3.
- Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszék honlapjának vonatkozó része: http://www.arts.u-szeged.hu/socio/szeged_stud.htm#_Toc29901764. Letöltve: 2006. március 22.
- SZÉKELYI MÁRIA – BARNA ILDIKÓ: Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára. Typotex Kiadó. Budapest. 2003.
- SZELÉNYI IVÁN (Szerk.): A szocialista városok és a szociológia. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1971.
- SZELÉNYI IVÁN: Lakásrendszer és társadalmi struktúra. Szociológia, 1972/1.
- SZELÉNYI IVÁN (Szerk.): Városszociológia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

- Budapest. 1973.
- SZELÉNYI IVÁN: Városi-társadalmi egyenlőtlenségek. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
- SZIRMAI VIKTÓRIA: „Csinált” városok. Magvető Kiadó. Budapest. 1988.
- SZIRMAI VIKTÓRIA: „Socialist” cities (new towns) in the postsocialist era. In: Enyedi, 1998.
- TÖNNIES, FERDINAND: Közösség és társadalom. Gondolat Kiadó. Budapest. 1983.
- VÁRI ANDRÁS (Szerk.): Misszionáriusok a csónakban. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1988.
- WECLAWOWICZ, GRZEGORZ: Social polarisation in the postsocialist cities: Budapest, Prague and Warsaw. In: Enyedi, 1998.